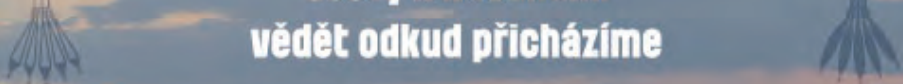




Václav Cílek
Alexander Stipsits

krása je rozmanitost plazů

**Cesty k Navahům:
vědět odkud přicházíme**







Václav Cílek
Alexander Stipsits

krása
je rozmanitost
plazů



Cesty k Navahům:
vědět odkud přicházíme



Tiráž

Václav Cílek a Alexander Stipsits

Kráska je rozmanitost plazů

Cesty k Navahům – vědět odkud přicházíme

Copyright © Václav Cílek a Alexander Stipsits, 2013

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této publikace nesmí být rozmnožována a rozšiřována jakýmkoli způsobem bez předchozího písemného svolení nakladatele.

Druhé vydání (první elektronické).

Odpovědná redaktorka Tereza Kodlová.

Text Alexandera Stipsitse „Příběh Králíka, který se stal Medvědem“ z angličtiny přeložili Karolína Kroupová Jelínková a Evan W.

Mellander.

Obrázky skalního umění překreslila Zdeňka Sůvová.

Obálka, sazba a grafická úprava Martin Radimecký.

Konverze do elektronické verze Tomáš Zeman.

Odpovědná redaktorka elektronické verze Tereza Hřibová.

Vydalo roku 2013 nakladatelství Dokořán, s. r. o., Holečkova 9, Praha 5, dokoran@dokoran.cz, <http://www.dokoran.cz>.

(628. publikace, 114. elektronická, pdf;

629. publikace, 115. elektronická, epub;

630. publikace, 116. elektronická, mobi).

ISBN: 978-80-7363-574-9 (pdf)

ISBN: 978-80-7363-575-6 (epub)

ISBN: 978-80-7363-576-3 (mobi)

Obsah

Tiráž

I. CESTY K NAVAHOŮM ▶ 9

O dešti ▶ 11

Místa se přiblížila, aby mohla odpovídat ▶ 15

Příběh Králíka, který se stal Medvědem ▶ 81

II. PŘIROZENÝ NEVYČERPATELNÝ SVĚT ▶ 149

Cestou na Komorní hůrku ▶ 151

Architektura u zvířat ▶ 155

Energetický audit termiště ▶ 159

Lemčík jako umělec ▶ 161

Proč ptáci zpívají? ▶ 164

Pták učitel ▶ 167

Bronzové křídlo anděla slávy ▶ 171

Estetika pro zvířata ▶ 173

Kosí píseň ▶ 175

Ptáky už jsme kdysi byli ▶ 177

Tvar ptačího hejna ▶ 178

Špačci v Římě ▶ 180

Ptáci a mkléři ▶ 183

Radosti malých ptáků ▶ 184

O stromech a ptácích ▶ 186

Ptáci s lidskou duší na svatbě pod horami ▶ 191

Vize v lužním lese: světy zvířat a lidí se prostupují ▶ 194

III. VZAL PUŠKU A ODEŠEL K JEZERU MICHIGAN > 197

Když nezaplatíte, tak vás oběsíme! > 199

Klid najde člověk kýžený, jen doma v teple u ženy > 204

Krávy a samurajové > 210

Skrze ty ovce by došlo k velkému česko-indiánskému srozumění > 213

I like America > 213

Eliade to přehnal > 214

Tyto národy potřebují optimismus > 216

Miguelito > 216

Globalizace záhrobí a cvičení vertikálního oběhu > 220

Frič o kaktech a jejich narkotických účincích > 224

Propast a báseň > 225

Záležitost života a smrti a zpěvu > 228

Dnešní apokalypsa > 230

Prudič Milton hovoří o jablkách a krku jízdni velbloudice > 237

Pohled misionáře – velký exorcismus je na místě > 237

Vize na Budči: národy mezi nitrem zářivé země a sluneční hlubinou > 238

Jak bizoni nezabránili první světové válce aneb Práce, sex a prachy > 242

IV. INDIÁNSKÝ SLOVNÍČEK – STŘEDOEVROPSKÁ PERSPEKTIVA > 253

Jména > 255

Věci > 278

O kresbách > 293

Literatura > 294

Poděkování > 299

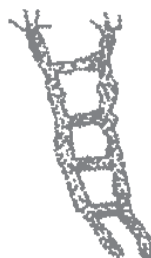


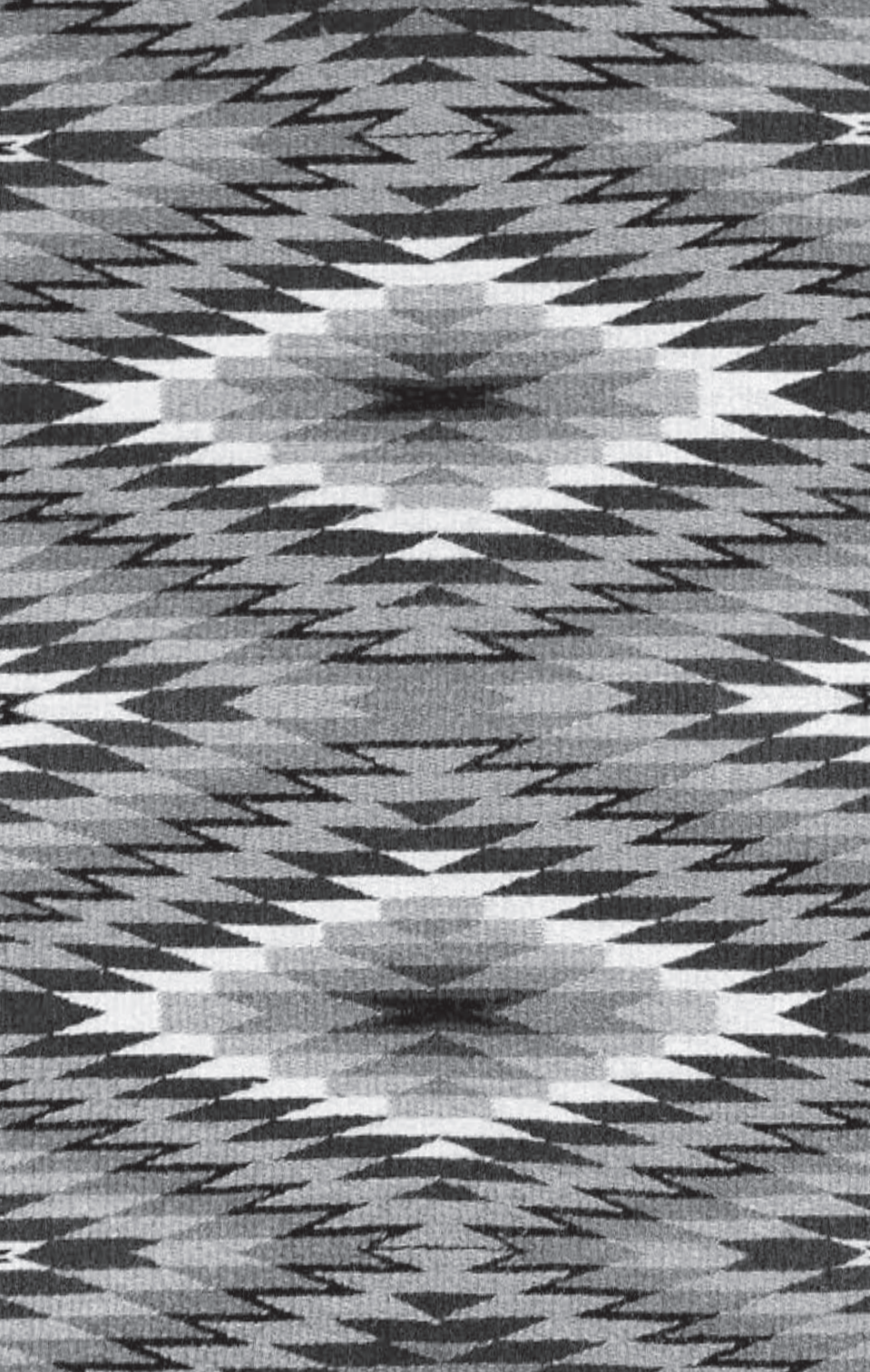
*Věnováno Černému koni z kmene Navahů
a moudrým mužům a ženám Prvních lidí*

*Dedicated to Blackhorse Mitchell
and to wise men and women of the First People*



I. Cesty k Navahům





O dešti



Jádrem této knihy jsou zápisky, které jsme velmi pomalým internetem, jaký už dnes neseženete, posílali domů z usedlosti Černého koně z indiánské rezervace v oblasti Four Corners, kde se pravouhle setkávají státy Colorado, Utah, Arizona a Nové Mexiko. Jsou to zápisky velmi subjektivní. Nemůžete čekat, že budeme žít v jedné domácnosti s významným indiánským šamanem a přitom budeme objektivní. Je to prostředí, ve kterém věříte víc na mimozemšťany než na komunální volby.

Do těchto zápisků jsme zasahovali jen minimálně opravami chyb a krátkými dodatky hlavně z ručně psaného deníku. (*Když píše tyto věty, venku mezi stromy prší, a já jasně vím, že tento déšť je důležitější než jakákoliv moje věta, je to mírný ženský déšť, a já si nemohu vzpomenout na její jméno*). Druhá část knihy je věnována přirozenému světu, kterému se dá porozumět jenom zkušeností. Do třetí a čtvrté části knihy jsme zahrnuli texty a fragmenty textů, rozovorů a úvah o nás a indiánech. Pochopitelně, že nás zajímá, jak básník Vrchlický demaskoval mistra Mikoláše Alše jako indiána a jak z toho ve výčepu u sv. Tomáše měl Aleš radost. Víme, že se Antonín Dvořák potkal s Buffalo Billem, ale nevíme, zda a o čem spolu hovořili. Konec konců Dvořák při této příležitosti tehdy obtěžoval bystrý Mark Twain. Buffalo Bill neměl v Čechách velký úspěch, protože ponížený, skeptický národ si o vítězích – tehdy jako nyní – myslel své a víc stranil poraženým indiánům.

Asi bychom se měli vrátit ke Sládkově překladu *Hiawathy* (1872) jako k zakladatelskému dílu českého indiánského hnutí. Dvořák na tento text málem napsal operu a téměř složil americkou hymnu, na kterou bychom někdy byli pyšní, a jindy ne. Víme o našincích, kteří putovali k indiánům, víc než třeba o Longfellowovi,

tvůrci *Hiawathy*, který v Praze psal báseň o městě obleženém duchy dávných armád. Poté, co indiánský aktivista Adam Fortunate Eagle přistál v Itálii, objevil tím Evropu a papeži místo políbení prstenu nabídl kalumet míru, míří i do našich zemí po stezkách prošlapaných E. T. Setonem, Allanem Ginsbergem nebo Garym Snyderem řada indiánských bratrů a sester.

Asi bychom měli ještě pár let počkat, sbírat materiál o indiánech a pobývat opakovaně v rezervacích, kde nás znají a zvou. Pak bychom vydali asi obsáhlejší a poučenější knihu. Jenže kdo ví, co bude za rok? Jeden z autorů této knihy – Saša Stipsits – strávil mezi indiány šestnáct let a do kmene byl přijat již dávno. Na co čekat? Budoucnost přichází rychle a pod jejími kroky se již teď chvěje zem. Vnímáme pohyb větru v horách a víme, že melodie, kterou Země zpívá, je teď jiná. Cítíme bázeň, a to je něco jiného než strach.

Píšeme hlavně, protože víme, že vztah Čechů a indiánů je jiný, přímější a vroucnější než u většiny Evropanů. *Jsem si dosud vědomi společných mezolitických kořenů.* Každý, kdo sbírá houby nebo chytá ryby, má v sobě kousek indiánské duše. A pak celá ta tradiční indiánská spiritualita, nebo jak to nazveme, přeci není něco, co patří do 19. století. Ta teprve přichází a nabývá na důležitosti. Stejně jako déšť a hvězdy.

*Odpovídá: stal jsem se tím nejlepším a tím nejhorším,
o čem jsem snil.*

*Když jdu, země sama ubíhá pod mýma nohama,
když si lehnu, země mi padne jak ulitá.*

*Kameny ležící dlouho pod vodou prasknou v ohni, ale kameny
ležící na slunci a v noci v suchu*

zazvoní, když do nich udeříš. Nebo se rozlomí na dva kusy.

Vždy bylo hodně míst, kde jsi mohl prosit o odpovědi:

ta místa se nyní přiblížila, aby mohla odpovídat.

A dokonce i já jsem přivolal svůj hlas, aby šeptal s nimi:

všechna tajemství jsou blízko, jak tvé prsty.

Když se tvé srdce zajímá bolestí a nadějí,

skloň se nad ním, jak muž nad malým ohníčkem.

Z básně Davida Wagonera ze sbírky *Who Shall Be the Sun?*, 1978





Místa se přiblížila, aby mohla odpovídat



V létě roku 2011 při cestách po Čechách s americkým skladatelem Hughem Livingstonem pozval Saša Stipsits Václava Cílka do navažské rezervace v místě, kterému se říká Four Corners, neboli Čtyři rohy. Saša téměř před dvaceti lety učil ve škole na samé hranici Monument Valley, kde se seznámil s jedním z posledních původních navažských šamanů, tedy spíš medicinmanů – s Blackhorseem Mitchellem – a od té doby sem pravidelně jezdí.

Hlavním cílem cesty, která se uskutečnila v horkém červnu a červenci roku 2012, byla za pomoci bosenského kameramana Jasima dokumentace zdejší krajiny, jejích památek, a pokud možno i té části místních ceremoniálů, které je dovoleno zachytit na kameru. Specifickým rysem navažské kultury je vytváření velkých, pracných písečných obrazů – *sandpaintings*, které poněkud připomínají sypané mandaly tibetských mnichů. Obojí má stejný základ obrazu, při kterém se dobré síly přírody stěhují do obrazu, léčí a pak jsou smeteny a vyneseny do pouště. Výtvarný základ je však odlišný.

Věříme, že navažské ceremoniály sypaných obrazů doprovázených zpěvy, rituálními úkony a modlitbami patří mezi nejsložitější a nejpropracovanější rituály světa. Kresby z písku jsou navíc velmi krásné. Přesto některé z obrazů dnes zná už jenom pět medicinmanů a jiné nebyly provozovány od konce 60. let minulého století. Bohové Navahů zakázali zaznamenat obrazy, takže celá tradice dnes závisí na paměti několika mála jedinců.

Dvě desetiletí budované osobní kontakty nám umožnily účastnit se několika soukromých ceremonií, které vidělo jen velmi málo lidí mimo navažskou komunitu. Nejednalo se nám jenom o duchovní či kulturní zážitek, ale i o to, abychom se

mohli účastnit debaty, zda je možné otevírat dialog s jinými indiánskými či křesťanskými naukami. Myslíme si, že cosi z hodně pragmatické, ale zároveň i velmi duchovní navažské cesty může něco přinést i nám Středoevropanům. Pokud by rituály Navahů nebyly ve svém jádru tajné, je pravděpodobné, že by byly zapsány jako Světové dědictví UNESCO.

Tento stručný deník je syrovým záznamem naší cesty. Primárně byl určen pro rodinné příslušníky a kamarády. Jeho těžištěm jsou rozhovory s Blackhorsem jako nepříkrášlený, autentický vhled do života současného indiánského medicinmana v rychle se proměňujícím globalizovaném světě dnešní Ameriky.

1. zápis - Cesta do Shiprocku

Odlétáme z Mnichova do Atlanty, kde pár hodin čekáme a pak letíme další tři hodiny do Phoenixu. Tam už nás v rohu malého, temného parkoviště očekává Blackhorse. Odjždíme směrem domů, tedy do malé osady poblíž městečka Shiprock v oblasti, kde se stýkají hranice čtyř států, Four Corners. Leží zde největší indiánská rezervace o velikosti zhruba Belgie nebo historických Čech, kde žije asi dvě stě tisíc indiánů. Navahů bylo v roce 1870 něco kolem deseti tisíc, dnes jich je tři sta tisíc, ale více než třetina žije mimo rezervaci.

Druhou noc nespíme a cesta je ještě dlouhá.

Moudře zastavujeme v motelu neznámého města, pár hodin se vyspíme a pokračujeme dál směrem ke kráteru Barringer. Je to nejlépe zachovaný meteoritový kráter světa o obvodu zhruba čtyři kilometry a hloubce 160 metrů. Stáří je asi 50 000 let, pohled velkolepý. Místy jsou výbuchem přemístěné bloky vápence velké jako dům. Vrstvy jsou úplně překocené. Stáří kráteru zároveň udává rychlost některých geologických procesů, například poškození erozí je malé, voštiny zde vznikly až po impaktu, voštiny jsou navíc orientované podle impaktové mikrotektoniky. Vzpomínám, jak jsem před léty doprovázel tehdy již velmi staré manžele Barringerovi, tedy původní vlastníky kráteru, po jižních Čechách. Sbírali vltavíny. Na poli u Ločenic paní Barringerová vzhledla ke svému muži a řekla: „Nikdy mě nenapadlo, jak je krásné ráno chodit po poli.“ Dodnes si to pamatuji.



Černý kůň – Blackhorse Mitchell ve svém domově.

(Dál budu psát naprosto přirozeně, tak, jak projíždíme touto zemí s významným indiánským medicinmanem. Kdybych tuto cestu podnikl s kolegy ze Stanfordovy univerzity, psal bych třeba o obsahu vzácných zemin v meteoritických mikrosferulích, které jsem kdysi rovněž studoval.)

Blackhorse ukazuje ke hvězdám a říká: „*We were planted* – byli jsme sem přeneseni z hvězd.“ Jako by obrovská duha složená z té nejlepší vody a nejkrásnějšího světla kosmu vedla mezi planetami a něco po ní cestovalo. Mohl to být chytrý hmyz jako z Prvního světa Navahů. Duha mohla vzniknout srůstem rákosových stébel, jejichž středem jako galaktickým tunelem putovali lidé a hmyz do dalších světů. Navahové mají hluboký, pro mne nesrozumitelný vztah ke kolektivní inteligenci hmyzu. Myslím, že něco z pocitů, že mimozemšťané jsou vlastně kobylky nebo mravenci, se odráží na těch komplikovaných kruzích v obilí, kterým se říká insektogramy, a na některých indiánských petroglyfech hmyzích bohů.

Duhu si také umím představit jako dvě proti sobě se otáčející svítivé tubusy. Z meteoritového kráteru je vidět na posvátnou navažskou horu Mt. San Francisco u Flagstaffu. Člověk se vůbec nediví, že v této kosmické krajině se vyprávějí kosmické mýty. E. T. je tady doma už pár tisíc

let. Myslím, že došlo k zajímavé interakci mezi mytickým indiánským světem a pop kulturou. Všechny ty tak populární hvězdné brány, Star Treky ale i popisy galaktických katastrof naprosto přirozeně navazují na indiánské mytologie. Ty právě zde nevznikly náhodou, zrodila je sama země a její utváření i její meteorologie.

Cesta je nádherná, obloha se mění tak často a dramaticky, že se nedivím množství navažských bohů, kteří se vztahují k různým atmosférickým projevům. Za den jsem tady viděl víc meteorologických jevů než v Čechách za půl roku. Přišla prachová bouře, pak velké dešťové mraky, kusy duhy a také jsme viděli cosi jako oblouk duhy, tvořený šedavým světlem, a žlutý západ Slunce. Velkolepost krajiny je dána velkolepostí oblohy.



Obědváme v Chinle. Přichází za námi stará paní, má bolest. Cítí se sama a opuštěná příbuznými, kteří už vedou jiný život. Říká: „Byla jsem silně věřící křesťanka, ale teď se dívám nazpět do míst, kam patřím.“

Pro Blackhorse to je naléhavý případ. Jdeme do hoganu. Blackhorse vysypává drcenou kukuřičnou moukou obloukovou cestičku od vchodu do chýše směrem k paní. Medvěd Šaš přináší uhlíky. Blackhorse zpívá modlitbu. Šaš sbírá mouku, přináší ji paní, zametá cestičku smetákem, tak aby na hliněné podlaze byla vidět široká dráha. Blackhorse hovoří, dává rady. Paní prochází cestu, je to žlutá cesta ženy, která vede z vnějšího prostoru před chýší směrem dovnitř k ní samotné. Paní pláče.

Pak probíhá vykuřování nástrojů. I my kouříme tuto dýmku míru, která je dýmkou očištění a zároveň domovem bytostí, které obřad stvrzují. Popisuji své pocity, neptám se na vysvětlení, jsem to já, kdo zde přeje uzdravení, jsem součástí děje a nejsem tu za antropologa. (*Mimochodem, oblíbené žerty indiánů se týkají toho, co zase antropologům navykládali. Češi studovaní týmem nějaké věhlasné západní univerzity by také dokázali organizovat pívni obřad s úlitbou sv. Švejkovi.*)

Paní se ulevuje, začíná se usmívat, zve nás, abychom se vrátili, že nám příště ukáže nějaké petroglyfy. Nerozumím, kde jsem se ocitl a proč tu jsem. Ještě před pár hodinami jsem byl na kovovém a skleněném letišti a najednou, bez přechodu a vysvětlení se ve čtyřech lidech účastním velmi osobního navažského rituálu.



Cestou nahlížíme do kaňonu Chelly k převisu Mummy Cave, kde pod rudými skalami vidíme indiánská puebla. Je to velkolepá země.

Maminka s malým Černým koněm.



Přejíždíme pohoří Lukachukai Chuska, doplňujeme vodu, prohlížíme místní pěnovce, pak se otevře výhled do pláně až k vulkanické ruině skály Shiprock. Přejíždíme domů, do vesnice uprostřed pouště, kde v několika domech sídlí dvanáct Navahů, šedesát ovcí a pět psů. Všichni lidé jsou zde příbuzní. Vítáme se s nimi, nad *mesou* se zvedá bouře. Odcházíme do *arroya* studovat sedimenty a krajinu. Všude je obrovské množství mravenců černých, žlutých i červených – jako indiánských kmenů na zemi. Jako by člověk na malém kousku země viděl celý středozápad.

Místo, kde žijeme, nemá jméno, označuje se jako „homestead“ – Blackhorseova rodinná usedlost. Tato místa jsou typická kombinací malých domků, vraků automobilů, ovcí a psů.

2. zápis - Navahové a jejich svět

Konečně jsme se vyspali. Saša s Blackhorseem odjíždí nakupovat stavební materiál. Já se pouštím do studia knih. Jeden motiv: před pár lety se tady nečekaně objevil dalajláma, hovořil se staršími kmene. Navažská skupina jazyků má kořeny v jenisejské jazykové oblasti,

předci Navahů a Tibetánů sídlili vedle sebe. Tibetané vědí o této zemi a snad věří tomu, že Tibet a země Navahů k sobě patří. Vysoký, mužný, patriarchální Himálaj se doplňuje s hlubokými zemskými kaňony, jako je Chaco a Chelly země Dinehtah (Navajo County), odkud se první lidé vyhrabali na svět.

Clyde Kluckhohn píše o jednom aspektu indiánského náboženství: žijí v nebezpečném světě, my se bojíme hlavně zla, ale oni musí respektovat zákony vyšších bytostí, takže se mezi nimi říká: „We do not believe, we fear.“ (My nevěříme, my se bojíme.) Navahové mají velké množství tabu, ale je to zhruba srovnatelné (a pro nás stejně srozumitelné) jako Tóra. Indiáni například nezabíjejí některé ptáky, asi proto, že likvidují kobylky, bojí se jmen mrtvých a velké množství zákazů se týká sexuality uvnitř klanu, aby se zamezilo inbreedingu. Kluckhohn ve své studii z roku 1946 ukazuje, že průměrný Navah věnuje náboženským činnostem zhruba čtvrtinu svého času – je to víc než bílí Američané té doby věnovali kostelu a kultuře. Je to, tedy spíš býval, velmi zbožný kmen.

Mytologie přináší kontinuitu a tím bezpečí. Jeden indián mi řekl, že když znáš dobrý příběh, chrání to tvůj dům. Velký důraz je kladen na sebemenší detaily zpěvu a mýtu (asi jako v naší kultuře, kde není dovoleno měnit slova Písma). Možná proto, že ve světě, který se velmi mění, je nutné zachovat něco neměnného, věčného. Mezi samotnými Navahy probíhá mnoho konfliktů, vnitřního tření. Lidé žijí či žili pohromadě na místech, odkud nebylo možné utéct „někam do města“, takže mnoho rituálů se týká velmi jednoduché záležitosti – žít spolu. Dobře to vidím v té malé, zárodečné Blackhorseově vesnici. Není tu nic, holá pláň, vzadu hory, dole vyschlý, solí pokrytý kaňon, kolem pár ovcí a dříve koně.



VZTAH K BÍLÝM AMERIČANŮM

Poté, co jsem prošel historií Navahů, jsem si vědom, že bílí lidé zde velmi dlouhou dobu vytvářeli tragédie srovnatelné s českými Lidicemi druhé světové války. Těsně před odjezdem do Ameriky jsem si opět prošel Lidice a znovu jsem byl dojat – ale tady byly podobných Lidic za Španělů i Američanů desítky. Obchod s indiánskými otroky trval dvě století. Některé vesnice byly vyvražděny, děti odvedeny do otroctví, jiné vymřely nemocemi a hladem, když jim američtí vojáci spálili úrodu. Doopravdy nepřeháním. Rád bych jednou viděl Muzeum amerického holocaustu. Kulturní přetisk podobný maďarizaci Slováků na konci



Černý kůň za mlada.

19. století je značný. Někde až do roku 1970 se ve škole trestalo používání navažského jazyka. A tito lidé zatížení všemi možnými hroznými vinami nás pak přicházejí poučovat o demokracii! Klidně způsobí světovou ekonomickou krizi, a přitom nám střeoevropským divochům udělají přednášku o volném trhu. Pshaw!

Je skoro urážlivé, když je člověk třeba v meteoritickém kráteru, že jsou zde pamětními cedulkami zmíněni všichni ti dobří Američané a nikde První lidé. Víckrát jsem hovořil s americkými studenty i jejich profesory o tom, co se na škole učí o indiánských válkách. Je toho velice málo, velká vina etnických čistek je úplně vytěsněna. Evropané přicházející učit na americké školy jsou někdy zděšeni z toho, co bílí Američané, mistři světa, o sobě neví.



Večerní hovor s Blackhorseem o požárech v Coloradu. Velmi opatrně říká něco ve smyslu, že duchové místa se zlobí. Lidé, kterým tato půda nepatřila, přišli a bez ohledu na místo a krajinu postavili své domy. Neusmířili Vyšší bytosti. Hovoří o tom, jak se setkal se sousedním šamanem, jehož území bylo postiženo požárem. Domluvili se na ceremonii usmíření ducha ohně. Říká: „Třeba to byla náhoda, ale

druhý den se nad místem, kde hořel oheň, udělal velký mrak, začalo pršet a oheň uhasl.“

Smíříme Zemi?



POSVÁTNÝ JAZYK

Některá slova jsou nebezpečná, jiná mohou být použita jenom v určitý moment. Takže existují slovníky posvátných slov, což jsou vlastně nebezpečná nebo vyhrazená slova. Navažská etika je praktická – nelze se, protože pak s tebou lidé nechtějí pracovat. Bohatství se týká jak vlastnictví věcí, tak i písní a příběhů. Starý Navah říká: „Jsem velmi chudý, neznám ani jednu píseň.“



Navahové žijí poslední století v přechodné době (jako celý svět, ale tady se jedná o přechod mezi úplně odlišnými světy indiánů a bělochů). Často odvrhnou staré hodnoty, pijí, kradou, jsou vykořeneční. Svádějí to na bělochy. Tradiční Navahové mají rádi majetek, ale neznají americký sen o úspěchu a zbohatnutí. Nechtějí vynikat a trochu se toho bojí, aby se neřeklo, že jsou čarodějové, říká Kluckhohn.

Podle něj jsou hlavní předpoklady navažského života následující:

1. Život je nebezpečný, někdy velmi nebezpečný.
2. Příroda je mocnější než člověk.
3. Osobnost je všechno.
4. Respektuj druhého.
5. Všechno existuje ve dvou částech, mužské a ženské, a doplňuje se navzájem.
6. Lidská povaha není ani špatná ani dobrá.
7. Podobné vytváří podobné a jedna část reprezentuje celek.
8. Co je řečeno, se musí brát jako dané a doslovné.
9. Záleží na tomto životě, ne na nějakém příštím nebo posmrtném.



Pár poznámek k tomuto tématu:

(Mám čas, Šaš jel s Blackhorseem nakupovat materiál na nový hogan.)

Navahové vždy žili v malých komunitách, takže řešili vztahy na místě, z očí do očí. Evropská společnost je velká, složitě strukturovaná, takže musí rozvíjet abstraktní koncepty, pravidla a zákony.

Strategie, jak se vyhnout nebezpečím života, je založena na několika málo bodech. Především, v životě je nutné udržovat nějaký řád, ten se dá rozdělit do tří oblastí – řád v praktickém životě, ve vztahu k přírodě a ve vztahu k nadlidským silám, tedy v oblasti, kterou nazýváme náboženstvím. Ale v tomto prostém světě je vše tak praktické! Bezpečný život není možný bez dobré přírody (u nás třeba bychom hovořili o stavu půdy a náchylnosti k povodním), bez běžných normálních vztahů k lidem a také k vyšším bytostem.

Tyto věci jsou tak návodné! Není třeba je příliš dál rozebírat, stačí promyslet a občas přijmout.

Pokračování příště. *(Nebude, vyrážíme na cesty!)*



POZNÁMKY A VÝPISKY PŘENESENÉ Z RUČNĚ PSANÉHO CESTOVNÍHO DENÍKU

Oba máme pocit, že se vracíme ke svým lidem. U Václava to je pozoruhodné, protože mezi indiány nikdy nebyl, Saša sem jezdí dvacet let.

KONCEPT VYVOLENÉHO NÁRODA

Vyvolených národů je víc, to jenom naši židovští přátelé se nám snaží namluvit, že jsou jediní. Vyvolený národ je ten, který se stará o celý svět. Nejsou to ani Češi, ani Rakušané, ale kromě Židů také Tibeťané a někteří indiáni (Navahové, Hopiové), jejichž vize se týkají vývoje celého světa a kteří cítí celou Zemi.

MÝTUS O ZTRACENÉM BÍLÉM BRATRU

Indiáni měli bílého bratra a ten se ztratil. Věří, že přijde a že někteří běloši jsou jeho poslové. Myslíme na sebe. Tato cesta není antropologickým výletem, ale modlitbou za nás a společný svět.

ZÁKLADNÍ DATA

900–1300: Navahové se odlučují od Athabasků a putují směrem na jih, pravděpodobně ještě zastihli vzdělané Pueblany (Kisání) a převzali od nich znalost kukuřice a tkaní koberců. Navahové jsou hrubý, ale dle své vlastní tradice svatý lid.

1300: definitivní konec kultury Anasaziů, ti se rozptylují do puebel a jejich kultura dále v nějaké omezené a smíšené formě přežívá.

- 1540: první španělská výprava – Coronado.
17. století je označováno jako „strašlivé století“ plné válek a otrokářských výprav, ženy Navahů jsou pracovité a ceněné.
- 1680: velké povstání Pueblanů, ale naopak Navahové nějakou dobu vzkvétají, je to pracovitý lid, schopný se učit, a přitom zůstat sám sebou (to skoro žádný indiánský kmen nedokázal).
- 1772–1774: Pax hispanica, násilný mír, ale přeci jen rozkvět, opět je osídlen kaňon Chelly, a to v rámci původních polí Anasaziů.
- 1835: nepřetržité války, do kmenové oblasti stále častěji přicházejí lovci skalpů, rčení o dobrém indiánovi.
- 1846–48: USA válčí s Mexikem, vyhrávají, získávají skoro 30 % své současné rozlohy (Mexičani si toto území dnes berou etnicky zpět, mají hodně dětí, to Anglosasové budou jedinou přesídlení do rezervace v Montaně).
- 1849: sotva je indiánům trochu lépe, napadají a loupí. Když už je člověk politicky nekorektní k bělochům, tak musí říct, že „i indiáni dovedou být pěkný svině“. Třeba o mučení se dnes skoro nehovoří, ale byla to součást kmenové kultury například prérijních indiánů (viz Karel May). Běloši reagují nepřiměřeně a stejně krutě.
- 1850–51: tažení proti indiánům, míšenci z Nového Mexika podnikají neustálé otrokářské výpravy.
- 1852: Navahové vstupují do doby železné, je doložen první navažský kovář, rozvoj řemesel.
- 1856: osadníci ukrajují z indiánských oblastí, Mormoni je zásobují puškami.
- 1861: ničivé nájezdy Utů, bude válka, Arizona se přiklání k Jihu.
- 1863–68: sestup do hrobu, roky amerického holocaustu, taktika spálené země, velký pochod, zánik třetiny kmene, nezdařený pokus o vybudování indiánské utopie – ideální osady řízené bílými zbožnými vojáky. *Proboha! – podobné motivy (náboženství, čistota, život v míru) vnímám u současné, rovněž prohrané války v Iráku. Kolik tam zahynulo lidí – čtvrt milionu?*
- 1868: vzkříšení národa.
- 1871: začíná mírová éra obchodníků. Smlouvy jsou víceméně plněny, nevraživí osadníci pošilhávají po pozemcích.
- 1880: nová etapa školství, pokus zlomit indiány kulturně: bílý oděv, anglický jazyk, americká kultura. Amerikanizace je spjata s protestantstvím.
- 1880 a dále: environmentální katastrofa, obrovská eroze, vznik *badlands*, pokles hladiny spodní vody, půda je neúrodná. V roce 1900 mají Navahové 150 tisíc koní, 250 tisíc koz a milion ovcí.



Černý kůň pochází z kraje tabulových hor, které se španělsky označují jako mesa. Jsou chladnější, vlhčí a lépe se zde pasou krávy, které jsou náročnější než ovce. Těm stačí polopoušť pod horami. (Všechny fotografie, není-li uvedeno jinak, V. Cílek.)

1917: indiáni se účastní první světové války.

1920: John Collier se domnívá, že je třeba zachovat indiánskou kulturu, aby z ní mělo užitek celé lidstvo.

1933: Collier chce snížit stavy ovcí na polovinu, indiáni jsou pobouřeni. Chtěli by vlastnit svoji půdu, ale naštěstí to není možné, protože by ji prodali a dopadli by jako Palestinci v 50. letech. Indiáni dodnes nejsou zralí k osobnímu vlastnictví půdy, je nutné, aby patřila celému kmenu. Rezervace musí existovat, jinak se rozprodá po kouscích.

1934: Theodore Roosevelt podepsal „Indian Reorganisation Act“, předběhl svoji dobu, dodnes jeden z pilířů uspořádání indiánské Ameriky.

- 1941: Pearl Harbour, Navahové se hlásí do války, stávají se slavnými „code talkers“ – předávají si zprávy v navažštině, takže je Japonci nejsou schopni rozluštit.
- 1946–53: sedm let neštěstí, eroze, neúroda a hlad.
- 1962: těžba uranových rud, rizika radioaktivity jsou indiánům zamlčena.
- 1975: vychází zpráva „The Navajo Nation: An American Colony“.
- 1979: silná radioaktivní kontaminace, zdravotní dopady, další hořkost využitých lidí.
- 1981: snížení podpor, cesta chudobou.
- 1988–90: bouře ve Windows Rock.



MALÁ ZVÍŘATA A CESTY PO DUZE

Hovoříme o jazyku. Je to malé zvíře, které žije svůj skrytý, zvědavý život. Blackhorse říká, že zvuky, tedy navažský jazyk, je součástí světa a je spojen třeba s bleskem nebo větrem. Bez jazyka není ceremonie, není vztah ke světu.

Pak uvidí blín a říká: to je nebezpečná a nedůvěryhodná rostlina, halucinogen, který způsobuje létání, ale má nezkratitelný temperament.

Krajina je plná prostoru, prostoru! Mraky nad ní.

Duha je nejvyšší forma obojího – vody i světla.

Duha je živá, uvnitř se otáčí a mění barvy. Jsou známy způsoby, jak se dá nasednout na duhu a cestovat.



Byl jsem v této krajině čtyřikrát nebo pětkrát, ale vnímám obrovský rozdíl mezi tím, když ji navštívíte s bělochy, nebo s místními. Pokračuji v poznámkách:

Jaké jsou navažské strategie k tomu, aby člověk mohl překonat nebezpečí života?

1. Je nutné udržovat trojitou rovnováhu: člověk – příroda – vyšší bytosti.
2. Nevěř nikomu, kdo není z rodiny.
3. *Avoid excess*, ničeho příliš. Být bohatý je dobrá věc, ale člověk by měl být málo bohatý, jen tak trochu. Dívky nesměly na stavu pracovat více než dvě hodiny denně, aby se nepřepracovaly. Je třeba nedokončovat: košík má malý otvor, koberec není dodělán, v písni je něco vynecháno.

4. Když se objeví nové nebezpečí, posad' se a nedělej nic...

5. ...anebo uteč

Nebojují s přírodou, věří, že je mocnější. Erozi půdy berou jako přirozený proces, i když by jí mohli zabránit. Mají větší svobodu, včetně dětí a žen. Děti se ptají, zda chtějí jít do školy. Řeč je přímá, bez postranních myšlenek, nehledá se nějaký skrytý význam.



Mléčná dráha je velice velká. Pomalé svítání mezi šedavými cáry mraků. Jedeme do města Cortez. Ptám se po antikvariátu: „Kde máte poezii?“ Paní knihkupkyně říká: „Nic moc nemáme, tohle je kovbojské město.“



DĚTI A SVĚT

Blackhorse hovoří o dětech a jedná se o jeden ze základů jeho navažské filozofie.

Tvar týpí vymyslely děti. Odkoukali jsme od nich tance, jako první přišli s flétnou. *Děti ještě vidí svět*. K tomuto tématu se mnohokrát vrací.

Dopsáno později: Postupně se vyjevuje, že „dětské“ vnímání světa je pro Černého koně jednou z velkých životních zásad. Dívá se a vidí, kde je přerušená harmonie. Důležité je, že se to dá naučit – postupně odkládat názory a víc se soustředit na to, co vidíme. Jde to proti evropské zkušenosti, kde spoléháme na složitou analýzu či model, dáváme dohromady poznatky, a pak vidíme, nebo také ne. Fakta zabraňují vidět – jako u hypoteční krize.

3. zápis - Cesta do Hor San Juan

Jedeme si půjčit auto k Pamele a Johnovi do města Telluride v horách San Juan, které tvoří horské pásmo Skalistých hor. Jako vždy jsem udiven prostorem krajiny, její proměnlivostí a barvami nebe. Mraky zde běžně mají diskovitý tvar létajících talířů. Cesta je důležitá, protože si v myslí mapujeme přirozené hranice navažského myšlenkového světa. Ta leží na podhůří hor a kryje se s pěstováním kukuřice. Jede s námi Černý kůň i Damian Temná voda. Damian má obrovský jazykový talent a vyptává se na české matematické výrazy. Potřebuje totiž učit matematiku

v navažštině a je v roli českých národních obrozenců, kterým scházely vědecké výrazy. Ono i navažské hnutí kulturní renesance má něco z našeho národního obrození. Rozumíme si.

V horách žije lesní indián, který nemá historii, protože tisíce let dělá stále totéž. Jedním z velkých překvapení současné archeologie je objev velmi primitivních indiánských sídel, spíše táborů, které leží až tři tisíce metrů vysoko. Ono je totiž nutné kombinovat horizontální zemědělské strategie v nížinách s vertikálními, horskými strategiemi lovců a sběračů. Jednalo se zřejmě nejenom o potravu, ale také o kožešiny. (Podobný posun se odehrál v české archeologii, teprve nedávno byly na skalkách a pod mělkými převisy plání Vysoké Šumavy nalezeny mezolitické tábory pravděpodobně sběračů lískových oříšků.)

Telluride bývalo hornické město, ale díky soustavné práci místních alternativců z něj vzniklo až příliš honosné lyžařské středisko – asi jako kdyby u nás chtěl někdo oživit hornickou osadu Svatý Petr v Krkonoších a místo toho vytvořil dnešní Špindlerův Mlýn. Banku zde kdysi přepadl Butch Cassidy. Žijí zde jeleni a Tom Cruise, tlustí bobři otravují chodce. Stavujeme se u Pamelly a Billa, obrazy a knihy. Blackhorse hraje na piano. Cítíme se velice dobře a mluvíme o indiánské Americe a o budhistech židovského původu (tzv. Jebu), kterých přibývá.

Vůbec se tomu nedivím. Pochopitelně, že nelze z evropské kultury udělat indiánskou, ale bude třeba sloučit dvě velké tradice:

– židovskou (včetně křesťanské a myslím, že i islám potřebuje trochu víc ekologie) a

– indiánskou (tím rozumím živý vztah ke světu, přísného a žárlivého Boha z pouště kombinovat s veverkami a jedlí).

Naložíme obrovského černého psa, novofundlandského Magnuse a jedeme do hor skoro tři kilometry vysoko. Tam mě nechají, pes je rozumný, je rád, že je tady v chládku, a já jsem rád, že vyštěká medvěda dřív, než se bude zvědavě dobývat do mého spacáku. Okolní osiky jsou obité od jelenů shazujících paroží a poškrábané od medvědů. Naštěstí se zvířata stěhují za odpadky do měst. Pod mrazovým srubem sídlí puma. Bokem se táhne obrovské, mladé ledovcové údolí. Jsou tu stromy a je tu krásně, ale málo platné, doma jsme dole v rozpálené poušti.

Vstávám ráno v pět. Obloha šedne, ale není rosa. Magnus otráveně odchází z míst, kde mě strážil (5 °C), a v chatě se natáhne přes dvě postele. Jdu na skálu, kde bych v Zádielském kaňonu čekal rysa a marně se dívám po pumě. Už skoro žádné nejsou. Indiáni věří, že když člověk spí venku, má na ochranu před pumami kolem sebe vyčurat kruh. (Později



Usedlost Černého koně nemá žádné zvláštní jméno. Říká se jí Blackhorse Homestead. On sám se narodil a část života prožil na planině v pozadí.

doma navrhuji ženě, že bych to mohl zkusit u nás v obýváku jako ochranu před kocourem, ale návrh není přijat.)

Se Sašou se bavíme o velmi mocném rituálu, kdy je člověk pohřben do země a dýchá jen trubičkou. Myslím, že bych do toho šel. Něco podobného znám jen teoreticky z knihy *Smrt u kmene Sara*, taky myslím na jinou základní knihu *Rozhovory s Ogotemnelim*. Jedeme na čaj a snídani. Magnus se rovněž těší na něco k jídlu. Cestou ještě pozorují ledovcové eskery (do puklin v ledovci napadá štěrk a hlína, a když ledovec roztaje, objeví se hřbítky) a fotím květiny – červený Wyoming Brush (*Castilleia linearifolia*), báječnou Fairy Trumpet (*Ipomopsis aggregata*) a běžnou astru (*Aster adscendens*). Hrajeme si s myšlenkou, jak osedlat duhu.

Z poetických myšlenek hned přejdeme na utažské nekorektní značky piva „Pět žen“ a „Polygamie“. Dokonce se prodávají trička s nápisem

„I tried Polygamy“ (vyzkoušel jsem polygamií). Mormoni to dali k soudu. Romney je mormon. Většina našich známých bude volit Obamu, ale bez bývalého nadšení.

Jsme tady v jiném světě, je to svět lesního indiána, lovce a sběrače. Na jih odtud někde nad přehradou McPhee kulturně končí Severní Amerika a začíná svět usedlých zemědělců. Dolní země je jiná a jednou bude hispánská. To celé se odehrává na rozhraní mezi lesem a pelyňkovou (stagebrush) stepí či pouští. Kulturní hranice je ostrá, v horní zemi vždy žili jiní lidé.

Stavujeme na malém pahorku s vykopanou *kivou*, odkud je výborný rozhled na všech šest světových stran. Je to jemné místo lidí, co pozorují oblohu a učí se od sebe. Za hrozného vedra vyrážíme do kaňonu Hovenweed, kde nad malým údolím ční asi šest větších ruin Anasaziů. Vypadá to jako obchodní stanice, kde byly uschovány drahocennosti (tito lidé obchodovali s Mezoamerikou i severními indiány přes půl kontinentu) nebo zrní. Skoro nikdo tady není, i když místo je významem blízké populární Mesa Verde.

Cestou již z dálky vidíme petroglyfy, kupodivu jsou hodně podobné hadům, které později nakreslí Damian a Blackhorse. Při západu slunce se stavíme v kaňonu Bluff na náhodném, menším, krásném místě, kde je velice mnoho kamenných úštěpů i malované a reliéfně zdobené anasazské keramiky. Velmi unavení dorážíme domů. Blackhorse si pouští na DVD western, kde kromě kovbojů taky vystupují mimozemšťané. Když naši etnografové pátrali ve 30. letech minulého století mezi chodským lidem, co si vypráví o Janu Kozinovi, zjistili, že si deformovaně pamatuje Jiráskovy Psohlavce. Spielberg převyprávěl indiánskou mytologii a indiáni zase Spielberga, to je praxe kulturní výměny. Howgh.

INSTRUKTIVNÍ ODVOZ ODPADKŮ

Odpadky se sváží na jedno místo, kde se za každý pytel platí asi půldolar. Blackhorse vyhazuje i pěkné oblečení, daruje knihy, má rád věci, ale snaží se jich mít málo. Budeme to také trénovat. Kolem běží kojot. Je neděle ráno, vidět kojota je jako být na mši.

Bratře, na co čekáš?

Na lidi, co mne rozsekají na kousky a sežerou.

Nesmím je minout.

Někde, nejspíš u Petra Golda, jsem četl tibetský úryvek, který říkal, že „většina nemocí pochází z určitých mentálních stavů. Tyto stavy



Přichází noc, indiáni zalézají k televizi a otevírají další kolu. Boží noc a domácí násilí se rozklene nad krajinou. Omladina odchází do pouště a otevře si k tomu láhev vodky, protože v rezervaci je prohibice. Na mnoha místech nalézám střídavě střepy prehistorických kultur a rozbité flašky – nikoliv však od bělošské whisky.

pak pocházejí z nepochopení významu sebe či svého já.“ Tohle je věc, kterou mnoho lidí teoreticky ví, ale stejně si nepomohou. K tomu právě potřebují medicinmana, někoho zvenku.

4. zápis - Hadí obřad

Vedeme bohatý noční život. Saša v noci zjistil, že po něm leze velká stonožka. Možná ta samá, co ošklivě pokousala Blackhorse, ale on odmítl jít do nemocnice. Já mám zase problémy s indiánskými psy, vyhnali mne

spát daleko od vesnice. Spím venku a pozoruji barvy oblohy. Navahové to moc nechápou, ale vzbuzuje to v nich respekt. V noci se psi pohybují jako smečka, ve dne štěkají, nebo spí. Kojoti jsou lepší, secvičují chórová vystoupení, skoro jako renesanční polyfonie.

Dnešek měl být původně klidný, odpočinkový den. Místo toho volal Damian Temná voda, že je zapotřebí udělat ceremonii. Nejdřív jsme si mysleli, že to bude pohřební ceremoniál za dceru medicinmana z vedlejšího klanu, ale nakonec se jednalo o Hadí obřad v místě vzdáleném tři hodiny jízdy na jižním konci rezervace. Muž měl problémy s páteří. Měl to být krátký a jednoduchý obřad, ale nakonec trval přes tři hodiny. Jsou však i ceremonie, které trvají více než devět soustředěných dní.

Tentokrát se jednalo o cyklus zpěvu, modliteb a akcí. Nejjednodušší bylo kropení směsí vody a bylin a kouření dýmky. Pak šaman vytvořil systém čtyř bodů, které posypal pylem kukuřice, mletým galenitem (PbS) a táhl přes ně vertikální čáry, které křížově propojil. Jednotlivé ubrousky s body se pak zabalují a skládají na sebe. Ceremoniál měl nejprve rodinnou, společnou část a pak individuální, kdy byl Damian sám s mužem venku, a pak opět komunitní. Každý se účastnil. I my jsme měli určité skromné role. Mezitím Blackhorse vyprávěl anekdoty ze života šamanů a rodina pila kolu. Bylo to esteticky velmi působivé. Vzpomínal jsem na umělce Wolfganga Laiba z okruhu Josepha Beuysa, co podobně pracoval s hromádkami pylu. Vídeňský akcionismus je pochopitelně zvoraný pokus o rituální denacifikaci a očistu společnosti, ale bez pomoci bohů.

Základem obřadu bylo sypání písku. Nejprve se za pomoci specializovaných nástrojů – jakoby dřevěného pádla – vysypala písková matrice jako brána, interface se světem vyšších bytostí. Na ní se reliéfně vytvořily spirály hadů. Ti se nejprve posypali různými barvami (každá má význam, není tady prostor pro improvizaci), jinými barvami se jim udělala očička, ocásky, kresby kůže. Mezitím další písně, kropení, pití vody z mušlí. Pak se muž posadil na největšího hada. Damian sbírá špetky písku z různých částí hadů, potírá mužovi chodidla, polévá jej bylinkovou vodou. Blackhorse mezitím vdechl mouchu a teď chrchlá, menší dítě si otevírá druhou kolu. Nemohu popsat všechny detaily, ale dá se říct, že ceremonie je rytmizovaná, složená z prvků, které se spirálně opakují, a že má soukromou a veřejnou část. Podstatné je, že podobně jako v katolickém kostele se při křtu obnovuje křest všech lidí, tak zde se léčí všichni přítomní.

V podstatě to je hrozná nuda s několika vizuálně krásnými okamžiky. Jenže pak se stane něco neobvyklého, člověk se cítí nějak zklidněný,

vyléčený ze starostí, je mu fyzicky lépe. Možná to budeme umět popsat, až se na to vyspíme. Ale možná to je příliš osobní.

Během obřadu v té zvláštní atmosféře, která je navenek skoro normální, ale něco působí v hloubce, začne Blackhorse mluvit. Řekne, že jednou šel do Wallmartu a jeho oči uviděly televizi, nemohly se od ní odtrhnout. Tak ji koupil. Pokračuje: Kupujeme věci, o kterých jsme nikdy neslyšeli, ale ony jenom chytají prach. V podstatě říká, že život není o věcech. Všichni to víme, je to banalita, ale v této chvíli se informace v mysli kóduje jinak. V kontaktu s něčím, co obřadem prochází, to najednou vnímáme jako pravdu a divíme se, že jsme mohli hromadit zbytečné věci. Blackhorse jen tak mimochodem léčí mysl. Tohle je jedna z nejpozoruhodnějších věcí, jakou jsme zde zažili.

Pak jíme velmi tuhé skopové s cibulí a plackami a jedeme další tři hodiny domů. Zvláštní je, že nám důvěřují, a že jako jedni z mála Evropanů či Američanů (ti to mají obtížnější a radši za indiány jezdí do Mezoameriky, aby je tady někdo nenakopal do zadku) vůbec kdy tyto věci můžeme spatřit. Jsme součástí děje, proto vážně vůbec neuvažujeme třeba o fotografování, protože se přeci jedná o léčení, a to neoslábíme nějakou dokumentací. Navíc bohové (Holy People) zakázali zaznamenat obřady, a to dost komplikuje celou situaci.

JENNY VYPRÁVÍ O INDIÁNSKÉM SMYSLU PRO HUMOR

Kanaďané nedělají indiánské žerty, ale indiáni ano. Navahové mají český smysl pro humor. Blackhorse o nás roztrušuje historiky o evropských indiánech. My zase lidem říkáme, že tomu Čejenovi nemají věřit, protože o Navazích možná něco slyšel od mexických míšenců.

Veterinářka Jenny, tvrdá kovbojská holka, co viděla moc mrtvých zvířat, protože chudí lidé třeba nemají na sérum (2 000 USD), když krávu uštkne chřestýš, vypráví o indiánském smyslu pro humor:

Indián (prosebně): Podívej se prosím tě na zadek mého bejka.

Jenn (pozorně se dívá): A co jako tam mám vidět?

Indián (pobaveně): Ale nic, jen jsem chtěl, aby ses chvíli měla na co koukat.

A s tímto informačním materiálem (domorodým obyvatelstvem s ne-americkým, spíš českým smyslem pro humor) pak mají antropologové pracovat! Dobře jim tak. Někteří indiáni se už těší na každoroční nájezdy antropologů, ale vadí jim, že granty na výzkum, jak pomoci indiánům, jsou mnohem větší než samotná pomoc.

Za nejlepší záznam navažských rituálů je považována několikadílná monografie Washingtona Matthewse ještě z konce 19. století. Matthews zaznamenal 58 hlavních rituálů. Jeden z nejsložitějších je Noční cesta, která trvá 9 dní a sestává kromě 576 (!!!) různých písní z mnoha dalších činností. Podobně existuje 600 až 1 000 druhů kreseb. V navažské mytologii je někde v horách jeskyně, kde všechny kresby leží vedle sebe na zemi. Navahové jsou extrémní případ, ale pokud by takováto civilizace byla zachycena jenom archeologicky, ukázala by chudou, negramotnou kulturu s pár nástroji a průměrnou keramikou, protože nádherné textilie by se rovněž nezachovaly.

Ráno si čteme, skoro nic neděláme. Saša jede do Farmingtonu pro stavební materiál, Václav vaří a uklízí, kolem poledního všichni usínají. Pak vyrážíme na Shiprock, což je vulkanická skála miocénního stáří (kolem 25 milionů let), která je posvátná. Vyčnívá asi 300 metrů nad krajinu a nahoře má podle legendy hnízdo zázračný pták se dvěma vejci. Na všechny strany z ní vedou vulkanické žíly a až 30 metrů vysoké sopečné hradby. To jsou křídla skály. Babička Černého koně říkala, že Shiprock je pták, který přiletěl z Velké oblohy, posadil se na pláň, zapomněl sám na sebe a zkameněl.

Mám tendenci vše obcházet – nejprve to vypadalo na milou procházku, ale byly z toho skoro tři hodiny úmorného, nádherného šplhání. Do toho nás málem zasáhl *twitter*, tedy *dust devil*, malé tornádo, což je pro Navahy pohroma, takže Medvěd jej musel odezpívat, aby šlo svou cestou. Pak jsme ještě odezpívali hady a až se vrátíme domů, tak budeme odezpívat třeba volby. Také potřebujeme píseň pro Bratra bleska a nenasytné mrtvé.

Kolem skály se zvedají sopečné jehly, vysoké břity vulkanických brekcí a kolem plošiny různé odpadlé kameny. Další příklad místní kosmické krajiny, kde vulkanická ruina vypadá jako torzo kosmické lodě možná s vetřelcem uvnitř. Hovoříme o keramice. Hrdlo nádob má někdy kolmé vrypy a jindy šikmé čáry. V prvním případě se jedná o ženský déšť, který je mírný, v druhém případě o silný mužský déšť. Postupně se ukazuje, jak se kombinací běžných abstraktních motivů, jako je mužská stupňovitá skála a její ženská obdoba představující zrcadlení skály ve vodě, na keramice vytváří poměrně složitá hra vyvažujících se významů.

Navahové mají Spider Woman, pochopitelně že bílá pop kulturní nápodoba je Spider Man. Indiánská mytologie a Hollywood se zde



Navazské obřady se téměř výhradně odehrávají v uvnitř v hoganu. Někteří indiáni si tyto kruhové chýše staví jen kvůli ceremoniím. Šablony opřené o stěnu slouží k rychléjšímu vysypávání pískových kreseb.

prolínají. Mytolog Joseph Campbell, jenž psal o zdejší mytologii, jezdil na ranč ke Spielbergovi.

Jdeme večeřet, Saša vaří špagety, které se snažíme Blackhorsovi vnutit jako *spaghetti paintings*. „It is good, trust me!“ říká Saša a já jdu jíst. O chvíli později malé indiánské děti telepaticky poznaly, že máme dobré jídlo, příběhly a bylo po špagetách.

6. zázpis - Kolik stojí magie?

Plány se zde mění velmi rychle a Blackhorse občas potřebuje pomoci se stavebním materiálem pro nový hogan. Hogan je původní osmiúhelníková indiánská stavba s vchodem směrem na východ, aby člověk ráno nejdřív viděl slunce. Všechny obřady se dějí uvnitř hoganu, podobně jako u nás v kostele. Pokud má hogan východ na východ, myslím si etymologicky, že i pravěké stavby, ba možná některé slovanské chýše

(znám jediné Roztoky, a tam to neplatí, protože chýše jsou orientované k řece) mohly mít východ na východ, stejně jako měly na půdě půdu, tedy hlínou vymazané pletivo.

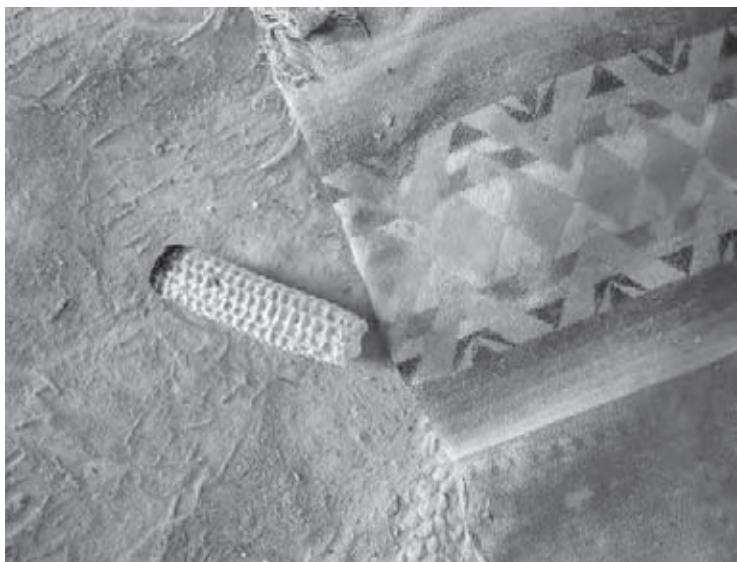
Blackhorse mi sám od sebe vysvětluje ceny obřadů. Velký může stát až 2 500 dolarů, menší ceremonie je už kolem 300 dolarů. Ptám se ho, co dělá, když je pacient chudý. Odpovídá: Pak jdeme na úplně základní úroveň a řekneme lidem, co dělají špatně. Například tlustá paní chtěla vidět, kdo ji očarovává a Blackhorse jí řekl, že v krystalu uviděl jejího nepřítele. Byla to ona sama, jak polehává před televizí a pije kolu. Velký rituál u Apačů prý přijde na něco mezi 5–10 tisíci dolary.

Blackhorse říká, že někdo by měl napsat knihu „Jak zabít indiána“. Je to celkem jednoduché, stačí mu vnutit jiný způsob života. Nezaměstnanost je v rezervaci kolem 70 %, není kam jít, není co dělat, tak se sedí před televizí. Je zde jedno velké skoro socialistické štěstí, a tím je existence rezervace – území spravovaného (někdy podivně) Úřadem pro indiánské záležitosti (Bureau of Indian Affairs). Kdyby tohle nebylo, indiáni prodají přidělenou půdu a nebudou mít už vůbec nic.

Prostředí nových indiánských vesnic s typizovanými domy odvozenými od vojenské architektury (v Bureau původně pracovali právě ti vojáci, kteří nejprve s indiány bojovali) je obvykle mizerné. Mnoho mladých lidí bere laciný amfetamin, vytvářejí gangy, které spojuje zjednodušená filozofie indiána-bojovníka. Svým násilným způsobem mají pravdu – i tohle je *tribal revival*, kmenové obrození. Na druhou stranu se zlepšuje třeba čistota. Vidíme dobrovolníky, kteří v rámci hnutí „Adopt your Highway“ sbírají odpadky. Tohle je dobrá inspirace pro Česko, u nás by třeba dobrovolníci mohli převzít péči o vybrané aleje. I nám jednou nezbude nic jiného, než se spolehnout na komunitní síly.

7. zápis - Monument Valley a Údolí bohů

Vyrážíme do Arizony. Při cestě na Kayentu mineme výchozy uhelných slojí. Asi se tu později stavíme, protože Damian potřebuje jet, neboli gagat, což je obvykle pevné, leštitelné silicifikované uhlí. V Chaco z něj dělali šperky, podobně jako Kelti ze švartny na Kladensku. Krajina je jako 3D kino. Stále opakujeme „kosmická krajina“. Je po navažském způsobu propojena horizontálními ženskými liniemi, tedy vodorovnými vrstvami pískovců, a mužskými vertikálami pískovcových věží a sopečných průniků. Je to krajina ruina, kde prostor je obrovský a skalní formace



Při obřadu se dýmka s tabákem zapaluje pomocí mladé vyschlé kukuřice.

upozorňují na prázdno. Má to hodně společného se způsobem, jakým medicinman propojuje obřadní linie.

Blížíme se k Monument Valley, projíždíme oblastí, kde žijí Hopiové. Ti mají velmi složitá náboženství. Podle navažské legendy Anasaziové v kaňonu Chaco věděli, že se blíží konec jejich světa, a tak každému kmenu sdělili část svého vědění. Jenom Navahové měli to svoje. Hopiové používají kruhové polopodzemní svatyně – *kivy*. Tato krajina má jiné vyznačování. Myslím, že to je způsobené tím, že jinak působila na lidi a ti si podle ní vytvořili jinou kulturu, a ta se zpětně promítla do způsobu, jak krajinu vnímáme. Utváření krajiny ovlivnilo její obyvatele, jejichž kultura a náboženství se pak vlyly do krajiny. Dříve zde vládli jiní bohové, dnes spíš živoří, ale ty navažské nesnáší nejlépe. Kmeny jsou na sebe žárlivé, bozi také. Jednou medicinmani obou kmenů třeba provedou Velký obřad smíření bohů. Indiáni se mezi sebou nemají moc rádi, staletí se vyvražďovali, skalpovali, brali si zajatce. Někdy jen tak pro zábavu. („Hele dítě. Rozbij mu hlavu o kámen!“) Apačové, Komančové, tvrdí Utové, Navahové. Dodnes se špatně snáší a třeba si navzájem neprodávají koně.

Monument Valley je americká ikona, ale přesto působí posvátně. Je to poměrně malé, jednoduší území se třemi hlavními skalními pilíři, které jsou zhruba stejně daleko od sebe, takže architekturu krajiny vnímáme, jako by ji navrhli bohové dávnověku, prostě solidní design. John Wayne zde natočil své slavné filmy. Když je promítali Navahům, byli nadšeni. Hlavně proto, že ve filmu mluví svým jazykem, kterému filmový štáb nerozuměl. Navahové se svým černým způsobem humoru tak třeba volají: „Ten blbej kovboj se zase netrefil.“ Prostě si z natáčení dělali legraci. Nicméně Wayne byl hodný člověk a mají ho rádi. Tatínek Barbry mi jednou ukazoval, jak s sebou pro štěstí nosí jednodolarovou bankovku s Wayneovým podpisem z dob, kdy se peníze podepisovaly a Wayne nic neměl.

Cestou se stavujeme na vytěženém uranovém ložisku Halchita poblíž rozpadajícího se městečka Mexican Hut. Obrovské vytěžené území je překryté stříbřitě šedavým pískovcem. Z haldy vytéká voda. Nevěřím vlastními očima, když vidím, jak je okraj malého jezírka lemován jasně zelenými solemi uranových sloučenin. Něco podobného jsem v Čechách viděl na Hamru, ale tam to bylo v rámci úpravy, a ne ve volné přírodě. Začínám být velmi skeptický k americké těžební rekultivaci, a to včetně břidlicového plynu. Pokud bychom měli zahraničním firmám dovolit těžbu plynu či zlata na našem území, tak by bylo nejprve nutné se vypravit do USA či Kanady a prohlédnout si, jak se vypořádaly s domácí rekultivací.

Místní si stěžují, že v Mexican Hut zase umřelo pár poměrně mladých lidí, a to na nemoci jako leukémie. Navahové dodnes ve zlém vzpomínají, jak pracovali v uranových dolech a nikdo jim nevysvětlil rizika. To je druhá tvář americké ikony, protože do Monument Valley to je kousek cesty.

Projíždíme Valley of Gods. Prašná cesta nás vede po dolním okraji mesy, kde je mnoho podivných skalních útvarů. Projíždí tu jedno auto za hodinu. Krajina je složitější, vyžaduje větší pozornost a náročnější hledání pohledu. V Monument Valley člověk přijede na předem daný výhled a je to. Jeden obraz, jedna scénérie, žádné hledání. Údolí bohů je jako celé město. Pak píchneme. Zůstávám u auta, Saša odchytil japonské turisty a jede pro pomoc. Asi za hodinu se ukáže ta lepší strana bílé Ameriky – dva muži, tuhé nátury, jeden z nich je bývalý jezdec rodea (než mu kůň rozdrtil kotník), nám pomáhají. Náhradní kolo je zamčené a klíč nemáme, takže kapesním nožem gerber přeříznou ocelové lanko. Kolo nejde sundat, nemáme šestihranný klíč, odjedou domů, přivezou klíč, ale jiný. Jenom sundávání kola znamená skoro tři hodiny válení se pod autem v prachu. Mužové jsou skvělí, snaží se pomoci, jak to jen jde, a nevzdávají se.

Pak se ukáže, že máme špatný hever a že náhradní kolo má jinou velikost než ta tři zbývající. Nakonec to všechno smontujeme dohromady, muži ještě počkají, zda nám to jede, zamávají a odjedou do Mexican Hut, zatímco my pozvolna míříme k domovu. Zvedá se vítr, který přináší prach, padá pár kapek deště, ale skutečný déšť nepřichází. Oba chlapi vypadali jako divní patroni, rasističtí *rednecks*, ale byl to přesně ten typ lidí, co umí účinně pomoci. Amerika není jednobarevná, a to z žádné strany.

8. zápis - Bluff a řeka San Juan

Asi to dnes bude stručné. Máme hlad a jsme spálení od sluníčka, navíc zítra má být celodenní ceremonie, je třeba se na to připravit. Ráno nám šikovný Navahové v servisu v Shiprocku rychle spravili auto. Píchnuté pneumatiky a všelijak deformovaná kola to je přesně, co tady umí. Odjeli jsme do Bluffu, přešli jsme několik ostnatých drátů (Amerika je zejména země ostnatých drátů), pak jsme přebrodivili řeku San Juan, významný přítok Colorado River. Je široká asi jako Berounka, ale děsně rychlá, vody bylo skoro po prsa. Kamery jsme nechali na břehu. Saša nás pak zavedl k obřímú převisu o šířce zhruba 80 metrů a hloubce asi 25 metrů. Úplně nahoře v převisu obkružovalo skalní stěnu malé pueblo. Obloukem kopírovalo stěnu převisu, takže stále vedlo tak jenom asi tři metry před ní. Dívali jsme se na údolí, pozorovali skalní kresby. Byly to buď ruce, někdy se šesti prsty, jindy jen trojnásobné linie skvrn. Pueblo není na mapách. Bylo to vše velmi autentické.

Pak zase přes řeku a najít něco k jídlu, což se nepovedlo, protože je zrovna Independence Day (Den nezávislosti). Ráno nám v kovbojské restauraci stará paní připravila hamburger, který zalila fazolovou polévkou. Vyčníval z ní jako prvotní pahorek po potopě světa. Také jsme našli další petroglyfy. Ale podstatné je, že na zdejší lokalitě Upper Sand Island je rytina mamuta. Ti v Americe žili před skoro 11 tisíci lety, takže se asi jedná o jeden z nejstarších petroglyfů amerického kontinentu. V takto členitém terénu se nedá najít.

Naštěstí nám v recepci místního hotelu nabídli hromádku ledu a vodu z kohoutku. Saša je pokažený chladným slavnickým pivem a jak má voda nad 40 °C, což se v autě stane snadno, tak mu nechutná, zejména když jí má vypít na doplnění tekutin tak litr. V místní hotelové knihovničce nechybí slavné romány od Zane Greye, psal je o kus dál v hotelu ve Flagstaffu. Nastavoval zdejší identitu asi jako Jirásek u nás a Stifter

ve Vídni. *Jezdci z purpurových plání* či *Světla západních hvězd* tady mají postavení srovnatelné s *F. L. Věkem*.

Pak jsme procházeli pískovcové převisy a chodili po masivních, velmi krásných pískovcových plotnách. Bylo vedro, hlad a žízeň, nádherný výhled na lidmi intenzivně obhospodařované území pokryté starými památkami. Vysíláme antielepatické paprsky odpuzující hladové indiánské děti.

PŘÍRODOPIS ŠAMANŮ

Používáme zde slovo šaman, ale navažská skutečnost je složitější, protože zdejší šaman stojí blíž knězi.

Šaman: cestuje do jiných světů, má duchovní síly a vize, může být neučený, ale musí být trénovaný. Spoléhá na sílu.

Kněz: zvládá přesně rituál, je vzdělaný, hodně si pamatuje. Spoléhá na boha.

Zaříkávač (chanter): zpívá monotónním hlasem.

Zpěvák (singer): umí navíc melodii.

Medicinman (medicine man): umí léčit, používá k tomu všechny dostupné prostředky, v indiánském prostředí zpěv, dým, byliny. Výraz se trochu kryje s českým slovem léčitel, ale evropští léčitelé obvykle používají individuální techniku, zatímco medicinman se drží staletím vyzkoušené tradice.

Čaroděj (magician, sorcerer): kouzelník, který táhne čáry, tedy doslova kreslí linie či křivky, což bylo zřejmě vlastní slovanskému, skytskému či sarmatskému prostředí, které zasahovalo na jižní Sibiř k etnikům, jež se kdysi dala na pochod do Ameriky. Navažský či tibetský kněz táhne čáry jen u jednoduchého obřadu, ale maluje barevným pískem. Na Moravě se malovalo vodou v písku.

9. zápis - Obřad blesku (Lightning ceremony)

Ráno se dlouho nic neděje. Blackhorse přichází a odchází, asi se koncentruje, pak přijíždí Damian, oba manželé z předcházejícího obřadu a čtyřčlenná rodina s nemocným mužem. Děti si hrají, jedna žena se stará o jídlo. Saša prosívá písek. Hogan je uklizený, začínají zpěvy. V noci přišlo, země voní.

Blackhorse je ve formě. Poznává se to na krásném, plném, velice melodickém hlasu. Vypráví příběhy lidí ze svého okolí, žertuje. Říká třeba, že



Ovce vypásly okolí usedlosti, každý větší vítr se mění na písečnou bouři. Za tím nejběžnějším zdejším automobilem vidíte nový hogan.

mimozemšťané původně vypadali jako blázniví hipíci, ale pak si uvědomili, že zbytečně přitahují pozornost, takže dnes vypadají jako normální lidi nebo ještěřky. Jinak doopravdy hodně z toho, co se tady děje, připomíná knihy Carlose Castanedy, ale indiáni je neznají. Realie jsou občas správné, ale náboj obřadů je jiný. V konfrontaci s tímto světem působí Castaneda jako směs velmi přesných a vylhaných, či snad domyšlených údajů. Navíc, jemu se jedná o sílu, tady se jedná o léčení.

Písňe, modlitby, kropení vodou. Pak Blackhorse odejde do kuchyně, kde má dlouhý rozhovor s mužem a s jeho ženou. Uvědomuji si, že léčení má dimenzi jak obřadu, tak psychologického rozhovoru. Blackhorse je, jak se mi to jeví, ve stavu zvýšené citlivosti a empatie, takže nechává toho druhého hovořit, ale pak se pomocí zkušeností a intuice snaží vyhmátnout jádro problému. Výsledek je „multimediální efekt“

ceremonie, obrazu, vykuřování, písní a psychologické poradny. Každý ze smyslů včetně intelektu je zasažen jako v jezuitských exerciích. Stav intuice je nakažlivý, nevím, zda to jde přes pohyb těla nebo zvuk hlasu, ale chytáme ji od Černého koně. Intuice zde má charakter odkrývané přímočarosti. Něco vidíme, ale teprve k tomu hledáme cestu.

Ženy rozdělaly venku oheň. Třu černou barvu. Saša se dozvídá další instrukce. Blackhorse rozehrává ohňostroj vtípků, příběhů a rad, které směřují ke každému. Často se vrací k tématu: Jsme pokaženi věcmi bílého muže.

Damian vyhloubí důlek, položí do něj misku s vodou, nasype bylinky. Začíná pomalou trpělivou kresbu, kterou dokončí téměř po čtyřech hodinách, obřad sám je zhruba osmihodinový, pomalý, propracovaný. Damian používá dvě šablony, nejprve obkrouží misku s vodou stylizovanými mraky, symboly duhy, přidá vážku. Vlastní kresba bude nakonec mít asi 160 x 160 cm, centrální kompozici a bude sestávat ze čtyř motivů, které se opakují v různých barvách a s drobnými změnami. Damian cituje kus nějakého příběhu, podle kterého si Bytosti vyměnily hlavy. Příběh v této chvíli slouží jako mnemotechnická pomůcka, jak si zapamatovat barevné kombinace.

Výsledná kresba je nádherná, člověk by nikdy nevěřil, že něco podobného je možné prostě jen tak vysypat z ruky bez pomůcek. Pomalé budování kresby vytváří nejenom uvolněnou, skoro humornou atmosféru, ale také se člověk koncentruje. Připravuje se na výsledek a mezitím bohové (či co to je, neruším a neptám se) začínají postupně vystupovat ve své mohutnosti. Podobné to muselo být ve středověké západní církevní malbě (Giotto, Fra Angelico) nebo ještě více při psaní ikon, kde závěrečný úkon konsekrace písmeny měl nejspíš podobný význam. V jednu chvíli obraz začíná ožívat, stává se mocností.

Pokud si dobře pamatuji teorii pravoslavné ikony, tak mám pocit, že příprava podložního bolu má podobný význam jako písečná matrix Navahů. Bolus je hnědá minerální hlinka, která slouží jako podklad, na kterém se zjevují a zpřítomňují božské děje. Ikony se nemalují, ikony se píší. Obrazy jsou v jejich případě slova v neznámém božském jazyce. Tradice jde přes Byzanc kdoví do jaké minulosti. Později u skalního umění vnímáme, že podobný význam mohl mít pískovec a že některé petroglyfy jsou asi jako čarodějné čáry pozůstatkem obřadu. Jsme blízko modernímu umění, ale ve vědoucí a propracované formě.

Jeden muž si sedne na písečnou kresbu a druhý se k němu přidá. Damian nabírá vodu s bylinkami do mušlí a nejprve muži, později všichni ji pijí. Pak se polévají, přikládají vodu na celé tělo. Před každého nasype



Na Středozápadě se střetávají teplé větry od jihu i studené větry z hor. Ne-pamatuji, že bych kdy viděl tolik nádherných stavů oblohy jako v této části Ameriky. Není divu, že Navahové mají tolik bohů spjatých s ději v atmosféře.

Damian malou hromádku žhavých uhlíků a dochází k mírnému vykuřování. Lidé chytají dým do dlaní a pak se dotýkají částí těla, ale i hlavy. Ceremonie pomalu končí, usmíváme se. Smeteme písek, pohrbíme jej dál za domy. Jak jej vyneseme ven, začíná drobně pršet, jen tak krápe. Opravdový déšť nepřišel. Blackhorse mi ještě někdy kolem poledne letmo vysvětlil, že tento obřad má i meteorologickou funkci. Uklízíme, dojídáme zbytky, Blackhorse znovu jemně, hlubším rytmickým hlasem hovoří s mužem. Později se obrátí k jeho ženě a řekne: „To jsi ještě neslyšela, že by s ním někdo takto hovořil, že jo?“

Další věci jsou osobní. Pacient měl složitý život, dědeček ho často bil holí. Podobný osud měla řada Navahů z rezervace, když chtěli a museli žít bílým životem a prarodiče se je snažili zachránit pro tradici. Dozvídám se o dětech, které byly vyměněny za kus pozemku. Poslední věc, kterou bych si chtěl idealizovat, je indiánský prostý tradiční život. Terezín taky nebyly lázně.

Moje osobní reakce na ceremonii je dvousečná. Mám pocit, jako by proběhly Vánoce. Je to sváteční pocit spojený s vděčností ke všem ostatním lidem v hoganu, jako by byli členy jedné rodiny. Posvátná rodinná slavnost, doopravdy nejvíc podobná Vánocům. Jenže v noci nemohu usnout, válčím se sebou, mám bolesti v okolí srdce. (Bolesti přestaly po druhé ceremonii a začaly okamžitě po třetí.) Ono to je prý docela běžné. „Manitou“ tě rozložil a on si tě taky složí, jenomže jinak, než si představuješ. Jak spím venku a před chvílí jsem potkal chřestýše, tak cítím nebezpečí světa. Poušť neuklidňuje, vane silný vítr, který alespoň zahnal kousavé mouchy, co sem přišly s ovce. Vlastně by to bylo docela beznadějně, ale stačí přece počkat na ráno.

ROZHOVOR S BLACKHORSEM O ROZMANITOSTI JEŠTĚREK

Jako obvykle si nejsem jist, zda jsem všemu rozuměl, tak to berte trochu jako poezii, určitě ne jako antropologický pramen. Ptám se Blackhorse, co v navažském jazyce znamená krása. Odpovídá velice přímočaře: „Beauty is variety of reptiles.“ (Krása je rozmanitost plazů.)

Navahové totiž mají píseň „Walk in beauty“ (Kráčej v kráse), což se sentimentálním Američanům velice líbí a používají tuto větu často napsanou třeba na suvenýrech, jako jsou hrnečky na kafe z Navajo County.

Jenže pokud krása znamená rozmanitost ještěrek a nebezpečí hadů (Blackhorse to pak doslova upřesňuje, že krása znamená, že kolem jsou jedovatí hadi, kteří nepřemýšlejí a nelitují), pak některým duchovním reáliím navažského světa bude těžké rozumět. Včera jsem se zastavil sotva metr před syčícím a chřestícím chřestýšem. V noci se mi pak zdálo o červené ještěrce, která navíc mluvila. Dle definice jsem šel v kráse, ale bylo to dost náročné. Jinak pokud se takovéto sny zde člověku zdají za úplné prohibice, co by se nám mohlo zdát za pomoci halucinogenů?

Blackhorse vypráví, jak Kojotí píseň naposledy zazněla v roce 1968, ale medicinman, co ji uměl, pak umřel. Blackhorse zná některé písně a na jiné by si vzpomněl, kdyby potkával kojoty (ti jsou nejbliže na skládce komunálního odpadu). V kontaktu s přírodou je tedy schopen složit či oživit píseň, takže její pomocí se domluví třeba s mrakem. Tady je pro



Shiprock je původně vulkanický peň, který pronikl okolními sedimenty. Ty byly později odneseny erozí a vznikl útvar blízký dramatické formě Českého středohoří, jako je např. vrch Bořeň. Shiprock je posvátný, ale Bořeň asi také, protože pravěké střepy nalézáme i na jeho vrcholové plošině. V popředí je usedlost Černého koně.

mě otázka, zda může být víc správných písní, respektive, co je základem písně? Melodie, chvění, slova asi ne, spíš zvuky.

Výrazem pro Kojotí píseň je figurka používaná při kresbě pískem. Tato postavička jde rozložit do tří základních obrázků, které znamenají: úsvit jako hlava, tělo jako nohy (píše mi anglické slovo hooves) a nohy jako čtyři hlavní směry světa. V podstatě figurku složil z několika znaků jako egyptský hieroglyf. Vysvětluje, že při diagnóze nemoci nechá třeba před pacienta spadnout žhavé uhlíky a podle toho, jak jsou uspořádány,

odhadne znak a podle určitého systému znaků stanoví diagnózu. Tu pak prodiskutuje s pacientem a případně upraví.

Taky může použít vrhcáby z barevných kamínků, asi jako se hází mince či hřebíčková stébla při Knize proměn. Důležité je, že Kojotí píseň je součástí světa kojotů i lidí, že písní odpovídá obrázek, tento obrázek se dá rozložit na znaková slova, která se podobají třeba právě uhlíkům vysypaným na zem při určitém tázání se. Dostáváme se do jednoduššího světa s propojenými významy, a asi bychom řekli médii, jako je rytmus, barva, tvar i samotný člověk. V tomto světě jsou možnosti léčby i strachu mnohotvárné. Walk in beauty, my friend!

NEJASNÉ PŘECHÁZENÍ Z REÁLNÉHO DO METAFORICKÉHO JAZYKA

A ještě jednu věc bych měl dodat. Jak podle Blackhorse vypadá mimozemšťan? Cestuje na paprsku a vypadá jako kobylka, prostě hmyzák. Navah podobně jako ostatní lidé cítí, že z hvězd k nám něco přichází. Tím, jak jsou schopni najít k pocitu, barvě, rytmu či melodii obrázek, vědí, že to, co přichází z vesmíru, se často podobá hmyzu, a to bez ohledu na to, jak to vlastně vypadá. Být antropologem, tak se tady zblázním, protože se neustále propletá reálný a metaforický jazyk. Uchopit tento svět angličtinou pravděpodobně není možné. Vůbec se nedivím tomu, že Navahové si potrpí na slovní hříčky a žerty.

Na tohle se doopravdy dá reagovat jenom tak, že když má Blackhorse chuť na čaj, tak mu ho uvařím a pak umyji nádobí.

Jak vznikla znalost písečných kreseb? Někdo umřel, uviděl jasně svět jiných barev a bohů a vrátil se s obrazy. Ty musí přesně odpovídat tomu paralelnímu světu, jinak se nestanou branou či příbytkem bohů a léčení je zbytečné. Blackhorse doslova říká, že pacient na krátkou dobu, snad na pár vteřin, opustí tento svět a uvidí sám sebe odjinud. Poznává, co mu schází. Hvězdná brána plná hadů. Blackhorse se nebojí smrti, byl tam mockrát.

10. zápis - Obvyčejný den po ceremonii

Dnes je obyčejný den, ještě v nás vibruje včerejšek. Jedeme do blízkého Cortezu, pak do malého indiánského puebla Lowry Canyon a nakonec ještě o kousek dál k pueblu Painted Hand. Zde už jsme kousek od dříve navštíveného Hovenweedu. Pomalu se již orientujeme v krajině a víme, kde je jaká pamětihodnost a v jakém krajiněm typu leží. Skládají se mraky, ale prší jen ve vyšších polohách.

Celé oblasti se říká „Canyons of the Ancients“, Kaňony předků. Když se podíváme na mapu archeologických nálezů, největší hustota je právě v této oblasti. Dodnes zde leží hlavní zemědělské centrum celého kraje na červených sprašových půdách o mocnosti až tři metry.

Večer je menší slavnost. Indiáni nesmí pít v rezervaci (jsou odsouzeni k opíjení se na jejich hranicích), ale grilují maso a pak si udělají ohňostroj, který milují. Pšúm to je jedno, už dávno utekli pryč. Chvilí si povídáme, Blackhorse se za chvíli loučí. Mám z toho pocit, že oni nechodí na jeho indiánské ceremonie a on zase nemusí mít jejich americké večírky. Říkat víc by bylo nezdrovilé.

Při pěších cestách do pouště často nalézám prázdné lahve od kořalky. Je to celkem jasné. Mladí indiáni vezmou auto, odjedou kousek od domova a tam se opíjejí.

11. zápis - Ranní rozhovor o řidičském průkazu

Obloha je šedá, jen na severozápadě vidím žlutavě hnědou clonu vzdálené písečné bouře. Ptám se Blackhorse, jestli se vídává s ostatními medicinmany. Říká, že na to nemají čas. Mají hodně pacientů a své vlastní cesty. Není šance je dát dohromady, aby si popovídali o svých rituálech a cestách. Kontakt jde většinou přes pacienty. Blackhorse nikdy nehovořil se šamanem od Hopiů, kteří mají uvnitř navažské rezervace svou vlastní menší rezervaci. Hopiové už svou složitou mytologii dávno otevřeli okolnímu světu.

Od roku 1967 se konají indiánské ekumenické konference, ale lidé jako Blackhorse na ně nikdy nejezdí. Nemají čas ani peníze. Jádro indiánské tradice tak postupně sesychá. Jak dlouho se učí navažský medicinman? Vlastní školení trvá zhruba pět let, ale než se člověk naučí všechny písně, tak to je zhruba polovina života. Říkám Blackhorsovi, že znám podobnou složitou tradici a tou jsou indonézští bubeníci – gamelani, ale ti byli otevřeni světu a Evropané za nimi jezdili už někdy od roku 1920. Že by třeba pomohlo, kdyby podobně jako Tibeťané sypající mandalu ukázal něco z navažské kresby pískem. Říká: „Tohle nikdy neudělám, sandpainting je vždy soukromá záležitost.“

Pak vypráví o tom, co ho hodně trápí, i když neustále opakuje, že svět není dokonalý. Jeho učedník přišel o řidičský průkaz, protože řídil opilý. To se stává, žádná tragédie, ale ukázalo se, že při obřadu si nepamatoval správnou píseň, a to by mohlo pacienta ohrozit. Uvědomuji

si, že jsem byl u rozmluvy, kdy Blackhorse vysvětloval, jak jeho známý medicínman, který se vrhl na vydělávání peněz, umřel mladý.

Nemáme co dělat, tak si povídáme. Zaujalo mne vyprávění o muži, který trpěl nočními můrami. Podle Blackhorse měl tento muž příliš mnoho žen a některá z nich přišla do jiného stavu, ale nechala si udělat potrat. Říká, že to jsou duše nenarozených, nerealizovaných, které muže pronásledovaly. Ale něco podobného platí i pro vojáky. Jak je možné, že tolik amerických vojáků trpí psychickými poruchami po návratu z Iráku či Afgánistánu? Jako v antické tragédii je pronásledují duše mrtvých. Navahové své vojáky po návratu z vojenské mise očisťují. Je to blahodárné pro celou komunitu. Mrtví deformují rodinné vztahy a to je nebezpečné.

V Blackhorsově či spíš navažském pojetí (Blackhorse je tak trochu filozof solitér, takže někdy není jasné, zda si to myslí on sám, nebo zda mluví z navažské tradice) nás mohou pronásledovat nejenom duše mrtvých, ale také bytosti země či počasí, které ignorujeme, nebo které jsme urazili. Tady se už dostáváme do oblasti klimatických změn, přívalových dešťů, velkých bouřek či dokonce zemětřesení. Když se poruší pravidla (harmonie), není podle navažské tradice jiná možnost, než že se v určité chvíli tyto bytosti vzeprou. Dají se na čas zklidnit, ale ne na dlouhou dobu. Lidé u nás v Evropě to cítí stejně a říkají: Ztratili jsme respekt k přírodě. Někoho jsme podráždili a teď se bojíme.

Blackhorse říká o Velkém Stvořiteli (Big Maker): „Nic nevím. Někdy při obřadu nevím, co říkám a co dělám a nechávám to na Něk. Neléčím přímo.“



Jak zachovat navažské náboženství? (I když Navahové nemají slovo pro náboženství, pro ně to je způsob života.) Cítím v něm velkou hodnotu, je to jeden z nejsložitějších duchovních systémů světa, rozsahem srovnatelný s židovstvím a určitě složitější než křesťanství či úderně prostý islám. Myslím, že tento svět pomalu zmizí a zůstanou jen krásné ruiny. Medicínmanů je málo, nekomunikují spolu. Rodiny jsou nezaměstnané, takže nemohou podporovat studia budoucího šamana, která trvají roky. Učení je drahé. Věci a peníze bílého muže nakonec vítězí. Ale něco podobného říkal i Edward Abbey v roce 1968 a nestalo se to.

Tibetanům se to podařilo, zaznamenali obrazem či slovem vše, co bylo možné a přenesli to do Evropy. Dalajláma udělal dobrou „promotion“. Kdysi jsem se ptal Ládi Zadrobílka, proč vydává ten evropský šunt, příběhy Lobsanga Rampy. Odpověděl, že na jednu stranu mu to



Bouřka nad Shiprockem.

vydělá na jiné knihy, na které by jinak neměl peníze, na druhou stranu se potkal s Tibeťany ze švýcarského kláštera a ti mu říkali, že je to sice brak, ale že jim to vlastně pomáhá. Lidé to čtou a některé z nich pak Tibet zaujme na hlubší úrovni. Tohle Navahové nemají a dlouho mít nebudou. Tibetský buddhismus se během padesáti let stal z utajované nauky světovým duchovním dědictvím.

Blackhorse miluje Harryho Pottera. Medicinmani mají podobné kouzelnické hůlky, pečlivě vypracované a zabalené v kůži. Někdy na konci může být malý krystal. Ledacos z kouzelnického náčiní jsem viděl či měl v ruce, ale úplně cítím, jak se o těchto věcech nemá mluvit. Hůlka si žije svůj vlastní život a je lépe jí jít z cesty. Zejména pro mne, který těmto věcem nerozumí a vyhýbá se jim. Vhodný materiál je cedar, tedy

jalovec. Hůlka je černá, potírá se uhlíky ze stromu zasaženého bleskem a tmelí se pryskyřicí z bleskového žlábků.

Když člověk žije vedle Blackhorse, je přirozené vnímat všechny ty navažské síly jako něco velice reálného, protože v tomto světě reálné jsou. Jen stojí někde stranou jako mlčenlivé stíny, které buď ztrácejí svoji moc, anebo vůli zasahovat do života svých lidí. I my jsme teď zahrnutí mezi „své lidi“, protože jsme přišli v úctě k tradici, žijeme ve stejném navažském domě a jíme stejná nadnárodní jídla. Ale až odjedeme a budeme někde v Evropě nebo snad ve Svaté zemi izraelské, budeme na základě této zkušenosti vědět, že pokud jsou tady na poušti a mezi skalami reálné hlasy větru a hvězd, tak jinde v nějaké dimenzi žije Mojžíš i Abrahám a taky Ježíš a všichni svatí, a to radši ani nemluví o náboženstvích, které neznám.

KRÁTKÝ ROZHOVOR O KŘEŠŤANSKÝCH KMENECH

Amerika původních lidí byla plná indiánských kmenů, které mezi sebou většinou soupeřily a potíraly se. Udržovaly se tím v kondici a bránily přelidnění. Současná Amerika převzala toto kmenové rozdělení a aplikovala je na církve. V malém Shiprocku jen vedle silnice vidím šest kostelů vedle sebe. Některá městečka jsou složena z malých domů, ve kterých žijí lidé, a z velkých domů, kde bydlí křesťanští bohové. Musí to být různí bohové, když se nesnesou a každý z nich bydlí jinde.

Rčení: Dřív měli indiáni půdu a běloši bibli. Dnes mají indiáni bibli a běloši půdu.

Ptám se Blackhorse, zda se u Navahů ještě dětem vyprávějí původní mýty a legendy třeba o kojotovi nebo božských dvojčatech. Už prakticky ne. Rodiče mýty neznají, děti mají televizi, ale co je horší – nedá, či dokonce se ani nesmí o nich mluvit ve škole. Křesťané by si stěžovali. Indiánští bohové jsou totiž konkurence, a proto od ďábla. Jedeme na večeři a cestou se bavíme o tom, že je stále obtížnější hovořit s lidmi. Jako by rozhovor, ve kterém lidé říkají, co si myslí o světě, v podstatě vymizel.

Zastavíme se na pískovcové stěně, která je v délce asi 800 metrů pokryta petroglyfy. Některé jsou hodně zničené, jiné jsou nastřelené kulkami kovbojů. Je to běžná situace, s jakou se setkáváme na mnoha panelech skalního umění. Osadníci si potřebují duchovně podrobit zemi, a proto tím nejběžnějším přímočarým způsobem zastřelí indiánského boha vyrytého na skále. Petroglyfy jsou obvykle vytvořené úderem do tmavé vrstvy pouštního laku. Podle stupně opětovného zčernání (retarnishing) se dá poznat relativní stáří kreseb. Tady to vypadá na tábořiště na terase nad řekou, kde se stavoval každý, kdo šel kolem.

Novinky: Saša volá z Flagstaffu, kam jel pro kameramana Jasima. Ukradli jim auto, ale policie ho našla. Může jim ho ale dát nejdřív v pondělí ráno, odpoledne máme být v kaňonu Crow u archeologů. Situace se komplikuje, ale třeba bude víc času hovořit s Blackhorsem o životě. Blackhorse vypadá unaveně, chvílemi mi připadá nemocný a asi by chtěl být sám. Trochu se zlobí, že v ukradeném autě měl mobil, který zmizel, ale prý se už před rokem stalo, že Saša někde jeho mobil zapomněl. Myslí si, že jsme sem spíš neměli jezdit a cestu odložit. Snad se vyždraví a příští rok v červnu přijede do Čech. Chtěl by.

12. zápis - Cesta nepřítele (Enemy way)

Spím ve starém hoganu, je to velmi příjemné místo k životu, navíc to je hogan, kde proběhlo mnoho obřadů. Ptám se na navažské vojáky, kteří se vrátili z války, ale myslím současně na Američany, kteří mají po návratu z Iráku nebo Afganistánu v obrovské míře velké psychické problémy.

Domlouváme se na dvou příčinách. První je, že člověk má údajně centrum slitování. Při armádním výcviku se toto centrum dá oslabit nebo vypnout. Ve válce to jde, ale po návratu domů voják chce být zase člověkem a vést normální život, a to je teď velmi těžké, protože provedl něco se svým lidstvem. Myslím, že se to týká i lidí z koncentračních táborů druhé světové války. Holocaust neskončil, on se přes válkou pokřivené rodinné vztahy kopíruje i do dnešní generace. Obětím holocaustu je dnes třeba jen dvacet let. Ono se o tom nemluví, ale existují organizace, které pomáhají dnešním obětím válečného holocaustu, co se stal před sedmdesáti lety. Je mi jasné, že společnost, která žije v ustavičných válkách, je musí nějak ritualizovat, jinak to je hrůza na pokračování. Jak děsivé sny měli čeští sedláci ve třetí generaci po třicetileté válce?

Druhá záležitost je víc metafyzická a Euripides by jí rozuměl lépe než my. Pokud člověk nezabije oprávněným způsobem, tak jej ničí Lítice, bohyně pomsty, nespokojení duchové zemřelých. Řekové se chránili vavřínovými věnci a smírčími obřady. U indiánů to je podobné. Oprávněné zabití se u Navahů týká obrany svého území. Po Pearl Harboru se mnoho Navahů hlásilo do armády. Jenže to už nebránili své kmenové území, ale sloužili vládě. Rituálně to je odlišná situace. Jak se bránili před hladovými duchy zemřelých?

Pokud to šlo, tak přišli k mrtvému nepříteli, setřeli krev vytékající z jeho úst a potřeli si jí obličej. Pak sundali jeho boty a poslali je domů.

Po návratu byli podrobeni složité ceremonii, které se říká „Cesta nepřítelů“ (Enemy way) a která trvá tři dny. Byli drženi v odděleném hoganu. Boty byly rozřezány na pásy. Svlékli staré šaty, byli očištěni, pak proběhlo požehnání, omytí a dostali nový oděv. Medicinman sypal pískovou kresbu. Pokud měli něco, co patřilo nepříteli, třeba vlasy nebo úlomek kosti z jeho těla, typicky to je useknutý prst, tak proběhl další dost magický ceremoniál, při kterém byl duch odstraněn z tohoto světa a kus nepřítelova těla pohřben na vzdáleném místě. Blackhorse tohle nedělá, ale viděl jsem hranatý kamenný nástroj z černého obsidiánu, pomocí kterého je možné duchy zahnat či spíš zabít.

Opět mne zaráží podobnost s tibetským buddhismem, kde existuje centrum slitování i dřevěné trojúhelníkové nože používané k podobnému účelu. Skoro je lepší se těmto světům vyhnout, protože jsou náročné, a pokud se člověk stane jejich součástí, přebírá na sebe určitý úkol. Proto zůstávám na nepřesném povrchu a nechci vědět víc či pronikat hlouběji. A taky pořádně nevím, co jsem vlastně viděl a co mohu říct. „Buď opatrný v tom, co říkáš,“ kladl mi na srdce Blackhorse.

Černý kůň vypráví: Před lety přes Shiprock vezli mladého muže k medicinmanovi, který sídlil dál na jihu v Novém Mexiku. Fungují tam curanderos z města Cuby nebo od jižních indiánů. Z nějakého důvodu se zastavili u hlavní silnice nedaleko od místa, kde žijí. Na něco se ptali mé příbuzné, která je křesťanka a vždycky mě s tou mou navažskou tradicí trochu škádlila.

Řekla jim: Běžte za Černým koněm, to je šaman, ten vám pomůže. Muže bolel žaludek a něco hlubokého ho trápilo. Byl to voják z vietnamské války. Černý kůň prý před ním rozložil uhlíky, které ukázaly nějaké velké násilí. Pak si jej vzal stranou a ptal se ho. Muž nakonec vypověděl, že jednou přišli do vietnamské vesnice. On sám společně s několika černými i bílými vojáky znásilnili mladé ženy a pak jim prořízli hrdlo. Černý kůň ukazuje posunek, jak jednou rukou člověk odklání hlavu oběti a druhou podřezává.

Černý kůň mu říká: Pustil jsi své semeno do mrtvého těla a to tě trápí. Neví prý, jak to dopadlo, protože on neléčí, ale předkládá případ Velkému Stvořiteli, který je laskavý, ale nebezpečný. A ptá se jej v modlitbě: „Co mu uděláš? Jak jej potrestáš?“ (How you will execute him?)

Není to pěkný příběh, ale ukazuje to, s čím medicinman musí běžně zacházet. V této části světa vždy bylo hodně ošklivého násilí a Španělé i Američané tomu jen pomohli. A podobně jako u evropského



Navahské koberce patří mezi nejkrásnější textilie celé Severní Ameriky. Navahové se tkaní naučili od Pueblanů, ale některé motivy můžeme dohledat v geometrických stylech skalního umění.

holocaustu se i tady nemoci, které mají původ v rozvrácených vztazích, táhnou celé generace a není tomu konce.

NEJASNÝ ROZHOVOR O STVOŘITELI

Ptám se: Dvě věci mi nejsou jasné. Ta první je intuice, se kterou řešíš případy, a tou druhou je tvůj přístup ke Stvořiteli. Jak to, že k němu můžeš a většina ostatních lidí ne? Jakou branou to procházíš? A existuje snad nějaký Strážce brány?

POZNÁMKA: V podstatě zde používám jazyk a přirovnání odkoukané z příslušné kapitoly z Kafkova *Procesu*, která se odehrává v katedrále sv. Víta. Nejlepší je vzít si knihu rovnou tam a na místě přečíst. Doporučuji třeba místo uprostřed vlevo, kde seděl Frank Zappa.

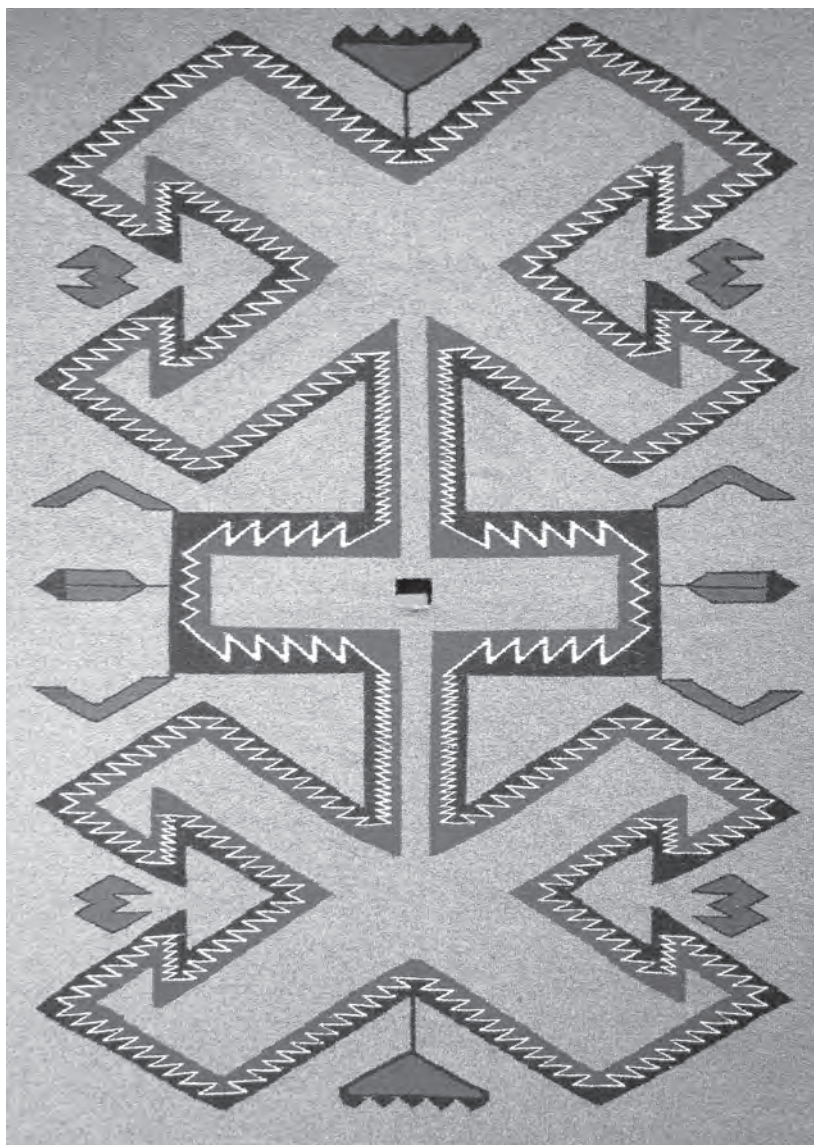
Černý kůň mi vůbec rozumně neodpoví. Řekne: Každý problém je individuální a jiný jako otisk prstu. *Obloha ví, co jsme udělali, země ví, zda jsme vinni*. To neskrýješ. Můžeš požádat o nějakou nápravnou akci (corrective action). Lidé sami vědí, že něco dělají špatně a že je to bude pronásledovat.

Stvořitel sedí v kruhu, podobně jako my sedíme v hoganu. Naše chyby může napravit jenom On. (Only Great Maker can correct things.) Tím skončil a šel se dívat na western. Má velkou sbírku DVD, odhadem tak 1 600 kusů. Saša se podivuje, že si ještě nepustil *Vinnetoua*. Nava-hům se vždycky líbil, i když hlavní hrdina je Apač, a od nich se člověk radši drží dál. Apačové byli dřív považováni za navažský kmen.

ROZHOVOR O BAREVNÝCH MOTÝLECH A O TOM, JAK STVOŘITEL TRESTÁ MEDICINMANY

Černý kůň se vrací ke způsobu určování diagnózy. Dávám to dohromady z jeho nesouvislých poznámek. Hodně věcí prostě vidí. I my máme pocit, že v jeho přítomnosti vidíme víc. Přijdete do restaurace a hned vidíte, že ten člověk, co sedí vedle, je nemocný. Myslím si, že část učení medicinmana probíhá prostou nápodobou, nějakou indukci. Podobně se od sebe učí například ovčáctí psi. Medicinman nebo šaman tak nikdy nebude schopen říct, jak to dělá, protože to sám neví.

Někteří šamani se dívají do krystalů, ale Černý kůň pacienta prohlíží skrze duhu ve sklenici vody. Sedí naproti sobě, chvíli se dívá na něj, chvíli do skleničky. Tady by evropský léčitel asi podlehl vlastní moci a říkal by, co všechno vidí. Černý kůň postupuje jinak. Nejprve něco uvidí a pak se zeptá pacienta, jak si to vysvětluje. Tím se posouvá ze sféry prosté vize do něčeho, co připomíná běžnou psychoanalýzu. (Blackhorse jel



Co je úplné, je mrtvé. Správná věc není úplně dodělaná, správný koberec má někde, v tomto případě uprostřed díрку.

do Vídně – nejen kvůli Sašovi, ale také kvůli Sigmundu Freudovi. O jeho díle pochopitelně ví. Doporučuje, aby medicínman měl univerzitní vzdělání v psychologii.) Pacient cosi řekne, je nemocný, situace jej nutí k upřímnosti. Černý kůň se pak opět dívá do vody a pozoruje novou asociaci. S novým vhledem klade další otázky.

Další technika je pozorování skrz černou látku. Používá se při obřadu. Neumím k tomu nic víc říct, jenom že veškeré náčiní čaroděje je obřadní, to znamená, že prochází nějakou magickou operací, ve které je nářadí propůjčena moc nebo inteligence. Takže černá prosvítavá látka je důmyslná a ví, co má ukázat. Vídám tyto věci, ale raději se jich nedotýkám... Stejně ale nikdy nezapomenu na kouzelnickou hůlku, kterou jsem opatně držel ve svých rukách.

Velmi mocná a často používaná technika je čtení ze žhavých uhlíků. Medicínman se soustřeďuje nejenom na jejich tvar, ale také na tvar ohnivých plošek a čar. Tato technika je myslím skoro rozhodující, protože písčná kresba už je hotová a bohové přítomni.

Jednou četl Černý kůň z uhlíků muže, kterého nedokázal prohlédnout. Něco se mu nezdálo, tak se stále vracel k tvarům uhlíků, které mu připomínaly hudební nástroje. Pacienta se opětovně ptal: Co si o tom myslíš? Ukázalo se, že muž studoval hudební vědu a měl se stát muzikologem. Místo toho se zamiloval do mladé dívky, studia hodil za hlavu a měl s ní děti. Ten člověk měl v životě určitý úkol, ale kvůli sexu jej nedokázal dotáhnout do konce, takže na něj přišla nemoc a chmury. (Jenže Černý kůň to nepoznal a teď se cítil vinen. Překročil určitý příkaz, něco v tom smyslu, že se člověk může ptát jenom z upřímného srdce, a čekal trest. Nakonec si ho stanovil sám a pro své vlastní dobro se naučil hrát na piano.)

Být medicínmanem je velmi těžké, protože člověk musí dodržovat určitou základní upřímnost k zemi a obloze. V obřadu samotném nesmí způsobit pacientovi nic zlého, ve vztahu k bohům musí být rituálně přesný a ve vztahu ke Stvořiteli upřímný a otevřený. Stvořitel nedává nic zadarmo a občas člověka zkouší (He tests me). Černý kůň vypráví starý příběh o náčelníkovi, který od Stvořitele potřeboval odpověď a pozhnání, tak si na šesti místech svého těla vyřízl kousek masa a předložil jej jako oběť. Indiánští bohové vyžadují reciprocitu, to je jeden ze základů, na kterých stojí svět.

Blackhorse říká: Potkávám lidi, kteří jsou jako barevní motýli. Nemám čas na to, abych se měl dobře. Pracuji a bojím se. Ale oni jsou jako kobylky, které poskakují, užívají léta a nic nevědí o zimě.



Tyto koberce přímo čerpají z navažské mytologie a představují parafráze písčiny kreseb. Na schodech obchodní stanice zdravíme skromnou indiánskou ženu, která koberce tkala.

Jdu se projít do pustiny. Dobře si všímám hluboké eroze, která zde ve velkém měřítku začala po roce 1880. Na pláni tu a tam nalézám střepté kultury Anasaziů. Původně žili v širokém údolí, kde stály rozptýlené domy. Koncem 13. století krajina vyschla a lidé se vytratili. Po skončení indiánských válek se kmen rozrostl a měl mnoho ovcí. Přívalové deště vytvořily systém roklí někde o hloubce až 6 metrů. Tím poklesla hladina podzemní vody a přišla poušť. Dnes eroze pokračuje a rokle se prohlubují. Vzniká *badlands*.

ROZHOVOR O BOZÍCH A ZVĚDAVÉM KOŤÁTKU (MACATÁ BLONDÝNA)

Mezitím Saša vyřizuje papíry na policii, auto není moc poškozené. Zloděj je ve vězení. Auto ukradl dřív, než Saša doplnil naftu, takže mu

brzy došlo palivo. Blackhorse kroutí hlavou, přijde mu to jako složitý způsob, jak přivést Jasima z Flagstaffu. Škádílím Sašu – tak konečně udatný bílý šerif dopadl proradného rudocha, co?

Černý kůň vypráví o tom, že nikdy nepotkal svého otce, ten padl ve válce v Evropě. Maminka pak odešla s nějakým kovbojem, vzala s sebou jenom staršího bratra a jeho nechala u babičky. Ani se neptám, jak hluboké jizvy tyto věci zanechávají. Žil potom deset let skoro sám, s babičkou a tetou nahoře na mese. Myslím, že tady získal psychickou odolnost a svůj názor.

Blackhorse, který by chtěl být spisovatelem nebo hudebníkem, často mluví o tom, že indiáni, pokud se nepoameričtí, nemají mnoho šancí. Pan Obama je běloch, jen trochu tmavší. Kůň říká o Američanech: „They imprison us or study.“ (Něco v tom smyslu, že indiány buď zavou do světa, který není jejich, nebo je studují jako kuriozitu.) Varuji proto každého antropologa, který chce studovat indiány. Dává tím najevo, že patří do rodiny žalářníků.

Američané si proto osvojili výraz „to share“, tedy sdílet něco společně. Zní to moc dobře, ale slovo se rychle stalo součástí slovníku politické korektnosti a ztratilo upřímnost. V podstatě to je mírnější než „to study“, ale podobně ohavný způsob, jak zacházet s místními lidmi. Jak tedy z toho ven? Navahové mají smysl pro reciprocitu, která začíná na úrovni kosmu a sestupuje do běžných mezilidských vztahů. Po letech života s bělochy mají vypěstovaný cit pro upřímnost. Nakonec řeknou sami, co chtějí sdílet. Blackhorse má navíc vypěstovaný smysl pro uzavírání a domyšlení věcí. Klidně se k otázce vrátí za pět let.

Je to jako dokreslení detailu v písčném kresbě.

Nepřijde to hned.

Ptám se Černého koně, co se děje při ceremonii v okamžiku, kdy je kresba hotová a v místnosti se něco změní a i jeho hlas se trochu změní. Podle knih by totiž měli být přítomni bohové (Holy people). Chvilí přemýšlí a pak vůbec neodpoví. Myslím si, že by překročil určité tabu nebo moji schopnost porozumět, kdyby mi to řekl. Místo toho použije rčení „curiosity kills the kitten“ (zvědavost přivodí koťátku smrt), a vypráví, jak se Sašou opakovaně řeší problém, kde všude jsou blondýny plavovlasé. Myslím si, že to je typický příklad nepřímé navažské odpovědi spojené s jejich děsným smyslem pro humor.

(Později: Ptal jsem se na řešení Blackhorsova problému Viktora, který si vždy k Vánocům přál macatou blondýnu, ale protože mu ji žena nikdy nechtěla dát, tak to taky neví.)

V podstatě mi Blackhorse odpověděl na otázku o bozích po pěti minutách rozhovoru o něčem jiném. Součástí navažského světa je „good thinking“, tedy přemýšlení o životě, o rituálu. Součástí ceremonie je právě to dobré myšlení, zpětné domýšlení toho, co se stalo. A i tato reflexe může být uzavřena až po letech.

ROZHOVOR O AGRESIVITĚ A RODINNÉM NÁSILÍ

Blackhorse vypráví, že za jeho mladých let lidé vystoupili na mesu, a když našli nepoužívaný hogan, tak v něm nějakou dobu žili, uklidili ho, trochu opravili a šli svou cestou. Dnes se spíš stane, že ho lidé, tím rozumí Navahy, rozkopou. Když parkuje, dává pozor, aby byl dál od ostatních aut, protože řidiči, opět většinou Navahové, rádi otevrou dveře tak prudce, aby zanechali šrám na dveřích souseda. Ptám se, kde se bere tato agresivita?

„People are not happy,“ nejsme šťastní. Většinou to začíná už násilím v rodině nebo rozvodem. Vlastně ještě, že máme počítačové hry. Řešíme jimi vlastní agresivitu, která pramení v rodinných vztazích. Jenže počítače nás na agresivitu navyknou jako na normální způsob života.

Před časem jsem se bavil s Pavlínou Brzákovou o sibiřských šamanech, mezi kterými žila a o kterých napsala několik pozoruhodných knih. Jejich svět rychle mizí. Už nežijí někde v tundře v zapadlé vesnici, ale ordinují ve městě ve velkém domě, kde na štítku na dveřích v desátém patře mají napsáno „šaman“, za dveřmi sedí sekretářka, která umí anglicky a která přijímá zoufalé pacienty z celého světa.

Medicinmani u Navahů jsou na tom podobně. Někteří z nich začali vydělávat peníze, nemluví o jiných léčitelích, berou je jako konkurenci. Tradiční byla dělba práce. Obřadů bylo tolik, že každý znal jenom něco – soubor léčebných harmonizujících ceremonií je duchem jiný než soubor ochranných ceremonií, které patří víc mezi válečné obřady.

Přesto mi Blackhorse vyjmenovává řadu medicinmanů, kteří jsou špičkoví. Občas se přeci jen potkávají. Ale moc spolu nemluví. Jen provádějí své rituály a pozorováním se ubezpečují, že zpívají stejné písně a dělají stejné kresby.

DÁVKOVÁNÍ SVĚTA

Blackhorse mi dává číst knihu, kterou právě píše. Je to pokračování jeho osudu. První knihu *Miracle Hill* skončil v roce 1967. Teď popisuje roky v Bureau of Indian Affairs. Kniha velmi zajímavým indiánským způsobem pracuje s jazykem. Dává mi ji postupně, kapitolu po kapitole a vždy si ujasní, zda jsem je vůbec četl.

Jeho styl je jako kresba v písku, neříká nic najednou, ale po částech. Včera mi ukazoval důležitou tisícistránkovou monografii Roberta W. Younga a Williama Morgana *The Navajo Language* (Navažský jazyk) z roku 1987, ale teprve v rukopisu zjišťuji, že na této knize pracoval s nimi. Evropané a ještě víc Američané potřebují vidět věc celou a jasně, jako když se díváme na horu, tak aby byla jako fotografie ze žurnálu. Černý kůň naproti tomu před tu horu položí mrak, který se trhá, tu a tam je vidět kousek skály. Člověk o tom musí přemýšlet a složit si to v hlavě.



Saša je na cestě, za hodinu by tu měl být. Ale už je pozdě odpoledne a my bychom ještě měli jet do kañonu Crow. Uvidíme. Je jedna věc, kterou ještě potřebuji vidět, a to je kañon Chaco, duchovní centrum kraje.

13. zápis - Duchové bez domova

Konečně dorazil Saša s Jasimem. Vyprávějí, jak důvěřovali nějakému poradnému rudochovi, zloději koní, který pak sebral klíče a ujel. Naštěstí jej odvážný bílý šerif chytil a zavřel do vězení. Je už odpoledne. Vypadají unaveně, jedeme tedy na petroglyfy, které vystupují hned nad dálnicí do Farmingtonu. Objevujeme zde na asi sedmi stech metrech možná kolem čtyř set obrázků. Jsou na nich zvířata, různé bytosti, čtverečky se symboly, rodící žena. Na jednom místě je čerstvě vypadající letopočet 1891, takže víme, že většina petroglyfů je starší. Zbytky domu Anasaziů a výtvarný charakter ukazují na vznik po roce 1000 našeho letopočtu, a pak asi docházelo k průběžným zásahům.

Důležité jsou dvě věci, kterým se, pokud vím, nikdo nevěnoval. První je, že některé obrázky mohly mít stejnou funkci jako sandpaintings, tedy jako součást např. léčebné ceremonie. Druhá věc je ta, že čtverečkové kompozice, které jsou mladé a velmi pravděpodobně navažské, předjímají vzory na pozdějších textiliích. Navažské tkané koberce a látky jsou považovány za jeden z vrcholů indiánského umění a tady může být začátek.

Blackhorse je unavený a skoro nemluví. Nejsem si tím moc jist, ale myslím si, že svoji nemoc bere jako trest od bohů za nedostatky svého učedníka. Předal mu část svého kouzelnického náradí, které je živou bytostí a asi ještě měl počkat. Jednou mi řekl: „Holy people are whipping us,“ tedy bohové nám uštědřují rány, doslova bičují nás. Pak to ještě opakoval a podle tónu hlasu bylo slyšet, že mluví z osobní zkušenosti.



Keramická nádoba s figurkami kozorohů (Pueblo Aztec, 13. stol.), jaké jsou běžné i na skalních výchozech. Motivy skalního umění, keramiky, textilů i ceremoniálních kreseb v písku se sice v něčem prostupují, ale každé médium má svá odlišná pravidla.

Opět si člověk uvědomí, s jakým ulehčením někteří Navahové odloží tradiční cestu životem a přilnou ke křesťanství. Projevuje se to mimo jiné tak, že některé petroglyfy jsou odsekané. Vypadá to, že tyto věci dělají sami indiáni, kteří ještě napůl vězí ve starém světě a bojí se ho. V jednom případě jsme našli celou zničenou skupinu, až na jeden petroglyf. Řekl bych, že jej schválně zachovali, aby se duchové měli kam přemístit. Jinak by byli bez domova.

Později se Saša ptá Černého koně, proč mu nikdy petroglyfy neukázal, když o nich odjakživa ví. Blackhorse říká: „My tam nechodíme.“ A to je všechno. Jsou prostě místa, kam se nechodí, a věci, o kterých se nehovoří. Proč? Neptej se.

Se Sašou asi víme proč – některé obrázky patří jiným kmenům a jiným bohům, jiné obrázky – ty poškozené a vyškrabané – mohly sloužit k černé magii. Údery poškozující kresbu člověka jsou totiž vedeny na části těla, která v čarodějném obřadu odpovídají zranitelným místům (*fuj, fuj!*).

14. zápis - Fenomén Chaco

Jet do Chaca a vidět Pueblo Bonito zasazené do zdejší krajiny je jako vidět Stonehenge. Mnoho sakrálních indiánských míst nemá atmosféru posvátného *genia loci*, protože věří na fluktuující posvátno, které se